

röda rummet

radikal kvartalstidskrift nummer 2/2005 • Pris 20:-

Framtidsdröm

• IDEOLOGI SOM SKYLER • MÅNGFALD SOM SKYMMER? •

bild: Rolf Bergkvist

Alfabetiseringsyra

Sociala reformer, folklig organisering och en alltmer vredskande supermakt i norr. Det venezuelanska samhället befinner sig i förändringens stöpslev. Men vad är det för verklighet och sociala mekanismer som döljer sig bakom Hugo Chavez tal om ”en socialism för det nya århundradet”? Vart är Venezuela på väg? Rolf Bergkvist ger sig ut på vandring i Chavez fotspår.

VENEZUELA

ÄR SOCIALISMEN MÖJLIG?

Är det verkligen möjligt att påbörja en övergång till socialism i dagens Venezuela? I en tid då USA:s regering – i kraft av sin totala militära dominans – kan inleda krig och ockupera länder med öppet lögnaktiga påståenden om ”massförstörelsevapen” kanske frågan kan tyckas en aning verklighetsfrämmande.

Frågan är inte riktigt så märklig som den kan verka. I sitt långa tal på årets första maj hävdade Venezuelas president Hugo Chavez:

”Det är omöjligt för oss att uppnå våra mål inom kapitalismen, inte heller är det möjligt att hitta en medelväg ... Jag inbjuder hela Venezuela att vandra på socialismens väg i det nya århundradet. Vi måste bygga en ny socialism för det tjugoförsta århundradet.”

Frågan är alltså redan ställd, inte av akademiker eller teoretiska systembyggare utan av den som har ställt sig i spetsen för en revolutionär process. Uttalandet är inte heller någon tillfällig retorik på arbetarklassens högtidsdag. Det speglar den politiska radikaliseringsprocess som varit tydlig i hans uttalanden det senaste året. Redan i augusti-september förra året – efter att ha vunnit en folkomröstning för fortsatt förtroende som president – började Chavez tala om att det nu behövdes en ”revolution i revolutionen”. Han brännmärkte i flera tal kapitalismen som det mest omänskliga samhällssystemet i mänsklighetens historia. Efter nyår har han övergått till att betona nödvändigheten av att ”uppfinna” en socialism för det nya århundradet. Och på första maj var således socialismen den enda möjliga vägen framåt.

EN ARTIKEL AV ROLF BERGKVIST

Artikelförfattaren är latinamerikakännare och aktiv i Solidaritet utan gränser. Har tidigare skrivit Venezuela – tärningen är kastad och Demokratin som kan ta makten i Röda rummet 3-4/2003 respektive 3-4/2004

Det kanske även ska påpekas – för att kontrasten ska bli tydlig – att det var samme Chavez som efter presidentvalet i december 1998 bestämt hävdade att han ville gå en ”medelväg” mellan kapitalism och socialism. Det nya skulle vara en ”bolivariansk revolution”, som varken var det ena eller det andra.

Dagens skarpare språkbruk återspeglar en radikaliseringsprocess som började för sex år sedan. Det är en radikaliseringsprocess som har påskyndats av angreppen från den borgerliga oppositionen och segrar för arbetarklassen det senaste halvåret.

FRAMSTEGEN

Utan att gå in på detaljer kan det vara värt att kort lista vad regeringen hittills åstadkommit.

- Påbörjat en jordreform med utdelning av obrukad jord till fattiga bönder och lantarbetare
- Genomfört en alfabetiseringskampanj som lärt 1,5 miljoner att läsa och skriva
- Infört gratis skolutbildning för fattiga barn från grundskola till universitetsnivå
- Påbörjat en omfattande arbetsmarknadsutbildning med syfte att minska arbetslösheten
- Byggt 300 vårdcentraler i de fattigaste bostadsområdena med gratis sjukvård
- Infört priskontroll på 160 baslivsmedel och 60 väsentliga hushållsvaror
- Skapat en livsmedelskedja med kraftigt subventionerade matpriser
- Infört soppkök i de fattigaste områdena
- Stoppat alla planer på privatisering av landets oljeindustri
- Skapat nya banker för billiga krediter till småföretag, arbetar- och kvinnokooperativ
- Presenterat ett alternativ på latinamerikansk nivå till det frihandelsområde USA:s storbolag vill införa

Ett tydligt resultat av dessa reformer är att tilltron till demokratin har stärkts. Enligt en undersökning, som den chilenska firman Laino-Barometro presenterade förra sommaren, har stödet för ”demokrati” minskat över hela Latinamerika. I genomsnitt för hela kontinenten har det fallit med 8 procentenheter sedan 1996 till 53 procent. Det enda stora undantaget i undersökningen var Venezuela där den demokratiska tilltron ökade med 12 procentenheter till 74 procent. Dessa siffror bekräftas också av det ökade valdeltagandet sedan 1998. I den folkomröstning som hölls i april 1999 (om tillsättande av en konstituerande församling) deltog 39 procent av landets befolkning. I den folkomröstning som hölls i augusti 2004, för att bekräfta eller avsätta Chavez som president, deltog 75 procent – en av de högsta siffrorna i landets historia.

En annan tydlig tendens är den kraftigt växande folkliga organiseringen. Mycket av den har vuxit fram de senaste fem åren runt de sociala reformer som påbörjats. De kostnadsfria vårdcentraler som bemannas med 12 000 kubanska läkare finansieras av staten, men bygger på att befolkningen i ett kvarter själva utser en lokal sjukvårdskommitté, som ansvarar för den praktiska driften.

Utbildningsreformerna har till stor del organiserats utanför den befintliga utbildningssektorn, med frivilliga som gått in som lärare på de olika nivåerna (från alfabetiseringskampanjen över gymnasieutbildningen till högskolenivå) och med en hög grad av självorganiserade kollektiva ”självstudier”. Maten till de soppkök, som skapats för att förse de fattigaste bland de fattiga med ett eller två mål mat per dag, betalas av staten, men det är kvinnor ute i bostadsområdena som organiserar det hela. Fördelningen av äganderättshandlingar till de fattigas bostadshus har även kopplats till olika typer av organisering

bild: Rolf Bergkvist

Flitens lampa

på kvartersnivå. I de områden där denna kvartersorganisering gått längst har den även gjort det möjligt att rensa ut de kriminella gäng som är alltför vanliga ute i slumområdena. Parallellt med denna bostadsorganisering har en mer tydlig politisk organisering vuxit fram. Månaderna före folkomröstningen i augusti deltog 1,2 miljoner människor aktivt i de valbrigader, som skapades för att ge Chavez förnyat mandat som president. I ett land med 25 miljoner invånare är 1,2 miljoner politiska aktivister en hög siffra.

DEN NYA FACKLIGA ORGANISERINGEN

Vid sidan av den kvartersbaserade organiseringen har en ny nationell fackcentral, UNT (Unión Nacional de Trabajadores de Venezuela), bildats. Den grundades i april 2003 och var mycket en reaktion på den gamla fackcentralens, CTV, stöd till först det misslyckade kuppforsöket i april 2002 och sedan den lika misslyckade lockouten inom det statliga oljebolaget i december 2002 - januari 2003. CTV:s ledning, som under årtionden varit knuten till det socialdemokratiska AD (Acción Democrática), samarbetade i båda fallen med den största arbetsgivarorganisationen Fedecamaras för att med utomparlamentariska medel avsätta president Chavez.

För många arbetare blev detta det slutgiltiga beviset för att en ny demokratisk facklig organisation måste skapas. Efter endast två år har den vunnit större anslutning än CTV. Enligt ledare för UNT har man våren 2005 omkring 600 000 medlemmar och CTV omkring 300 000. Dessa siffror är naturligtvis högst osäkra. (En företrädare för CTV skulle antagligen presentera andra uppgifter). Ett lite mer objektiva mått på de båda fackcentralernas styrka kan därför vara att titta på hur många avtal de båda facken tecknar. Under 2003-2004 slöts 76,5 procent av alla kollektivavtal med UNT och bara 20,2 procent med CTV. Detta beror bland annat på UNT:s nästan totala dominans inom den offentliga sektorn. Men även på den privata sidan slöts 50,3 procent av alla avtal av UNT, medan CTV svarade för 45,2 procent.

Numerärt sett är den fackliga organiseringen inte i närheten av den organisering i och omkring de reformer som jag beskriver ovan. Detta beror på den sociala strukturen i landet. Majoriteten av befolkningen har ingen fast anställning på något privat eller statligt företag. Majoriteten av arbetarklassen överlever på någon typ av verksamhet inom det som brukar kallas den informella sektorn. Emellertid är

detta en organisering på arbetsplatserna och kan just därför komma att spela en roll som ger hela rörelsen en samhällsomstörtande dynamik. Jag återkommer till detta lite längre fram.

MEN KAPITALISMEN BESTÅR

De sociala reformer som påbörjats har haft en oerhörd betydelse för många miljoner människor. Bara det senaste året beräknas exempelvis omkring hälften av landets 25 miljoner invånare deltagit i någon form av utbildning.

Reformerna har däremot inte förändrat samhällsstrukturen. Landet är fortfarande i högsta grad ett kapitalistiskt samhälle där de viktigaste produktionsmedlen kontrolleras av en liten klass inhemska och utländska ägare. Delar av den tunga industrisektorn, nästan alla stora massmedia och hela finansväsendet ägs av denna klass. Borgarklassen utövar sin makt direkt över centrala delar av samhällsekonomin eller – som i fallet med de statliga bolagen – indirekt via korruperade tjänstemän.

Det betyder att alla sociala förändringar som hittills påbörjats snabbt kan komma att omintetgöras. De nya kooperativ som just bildats kommer att få det svårt att överleva när de utsätts för den mördande konkurrensen på kapitalets

marknad. Ska de kunna överleva förutsätter det att de kan producera sina varor och tjänster oberoende av denna marknad, men knutna till nya, demokratiska strukturer som organiseras för att tillgodose befolkningsmajoritetens verkliga sociala behov.

Finansieringen av vård, skola och omsorg kan också på sikt hamna i öppen konflikt med den privata kontrollen av banksystemet. För, även om en stor del av dessa reformer har betalats av vinster från det statliga oljebolaget, har det inte på långa vägar varit tillräckligt. Under 2004 ökade regeringen sina utgifter med 47 procent jämfört med året innan. För att täcka dessa kostnader lånade man pengar av de privata bankerna till hög ränta. Faktum är att regeringen de senaste fyra åren kraftigt ökat skuldsättningen till landets banker. Enbart under 2004 gjorde de privata bankerna en vinst på 1,38 miljarder dollar – lite mer än året innan – på främst utlåning till staten och handel med dollar-obligationer som regeringen godkänt (ett lagligt kryphål i den kontroll av valutahandeln som infördes för några år sedan). Detta innebär både en fortsatt miljardrullning till bankernas ägare och att dessa får en möjlighet att i en annan politisk situation direkt sabotera en fortsatt reformpolitik.

Chavez har kringgått problemet genom att starta nya företag. Kvinnobanken, Banmujer, har gett förmånliga lågräntelån, genusutbildning och företagsekonomisk rådgivning till de kvinnokoopertiv som bildats. Samma gäller för en rad andra nya, statliga banker. Den nya kedjan av statliga livsmedelsaffärer, MERCAL – som på bara något år tagit mellan 35 och 40 procent av marknaden för basmaten – har bidragit till att sänka matpriserna med hjälp av subventioner. Och för att kunna möta de privata TV-kanalernas monopol över nyhetsbevakningen startas en ny, statlig, TV-kanal – Telesur – som har hela Sydamerika som målgrupp.

Att på detta sätt tillfälligt ”gå runt” den grundläggande maktfrågan – på det sätt Chavez gjort – behöver inte vara fel. I ett läge där arbetarklassen saknar egna, starka organisationer och den politiska medvetenheten om att samhället går att förändra i grunden genom kollektiv, klassmässig handling (som den gjorde i Venezuela 1998, eller, om man så vill, i dagens Sverige) kan en revolutionär regering behöva ”köpa sig tid” för att uppnå dessa subjektiva förutsättningar.

Men man kan inte lösa problemet på det sättet. Om det finns något som gång efter annan bekräftats av Latinamerikas 1900-talshistoria är det just detta: de stora jordegendomarna, de viktigaste industrierna och hela finanssektorn måste befrias från det nuvarande klassägandet och övergå i samhällets ägo om reformerna ska bli bestående. I alla länder där liknande sociala reformer påbörjats – ibland betydligt radikalare än de som genomförts i Venezuela – har dessa stoppats och rivits upp under trycket från det kapitalistiska samhället (Mexiko under president Cardenas på 1930-talet, Argentina under Peron på 1940-talet, Bolivia efter revolutionen 1952, etc).

Det enda undantag som bekräftar denna regel är Kuba där reformerna som garanterar vård, skola och omsorg bara har kunnat bibehållas tack vara socialiseringen av produktionsmedlen. Och just i denna mening har Hugo Chavez helt rätt, det finns ingen medelväg om reformerna ska bli bestående. Frågan är bara: hur ser vägen ut för att komma framåt?

”UTAN ARBETARKONTROLL BLIR DET INGEN REVOLUTION!”

Den övergripande parollen i UNT:s demonstration på första maj var ”Medbestämmande och arbetarstyre över de statliga (och privata) företagen”. Några veckor tidigare hade UNT presenterat sitt förslag till ny lag för ”Arbetarnas medbestämmande på företagen”. UNT hoppas att lagen ska antas av parlamentet och göra direkt arbetarvalda representanter obligatoriska i de statliga företagens ledningar samt uppmuntra det i privata företag. Det är ett lagförslag som återspeglar en del av de segrar som arbetarklassens vunnit det senaste halvåret – och de nya erfarenheter och diskussioner de fört med sig.

Arbetarna vid landets största pappersbruk, Venepal, vann i slutet av januari en avgörande seger. Efter flera års kamp, med återkommande ockupationer av fabriken och en landsomfattande facklig kampanj för expropriering förstärktes det. President Chavez undertecknade beslutet om nationalisering dagen efter att parlamentet – inklusive den borgerliga oppositionen – deklarerat att detta var av ”socialt intresse”.

Nästan direkt efter denna seger återupptog en grupp arbetare på det privatägda företaget CNV sin avbrutna arbetsplatsockupation med krav på förstärkning under arbetarkontroll. CNV producerar högtrycksventiler åt det statliga oljebolaget PDVSA och har – liksom Venepal – tidigare försatts i konkurs av sina ägare. Med en ny, formell deklaration från parlamentet om det ”sociala intresset” av en expropriation förstärktes CNV i slutet av april.

Frågan om ett ”medbestämmande” eller ”arbetarkontroll” började ställas redan under lockouten av oljebolaget PDVSA i slutet av 2002. Mot ledningens beslut att stänga företaget (för att skapa en ekonomisk kris som skulle tvinga Chavez att avgå) försökte grupper av arbetare hålla produktionen igång. Efter lockoutens misslyckande ställde de mest radikala arbetarna parollen om arbetarkontroll, som det enda effektiva sättet att förhindra nya sabotage från företagsledningens sida. Emellertid uppnådde man i realiteten nästan ingenting. Idag förklarar fackledare detta missade tillfälle med den egna organiserings svaghet och en oförståelse över vad parollen innebar i praktisk handling. Trots att flera privata företag var ockuperade sommaren 2003, och den samordning som knöts mellan de arbetargrupper som befann sig i öppen kamp med de kapitalistiska ägarna, ledde inte kampen till några bestående framgångar. Dessa fabriksockupationer – med undantag för Venepalarbetarnas – kom långsamt att tyna bort.

Venepalarbetarnas seger stimulerade samtidigt arbetare på statliga företag till ny handling.

kära läsare

Det svarta guldet - oljan – har två politiska poler idagens värld. I Irak, landet med världens näst största oljereserv, stöter världens ledande supermakt och den tillika största förbrukaren av den sinande naturtillgången samman med en oförsönlig befrielsekamp, riktad mot USA:s strävan att med militära medel garantera sin egen och den kapitalistiska världsordningens tillgång till denna råvara. Det är en decentraliserad, brutal motståndskamp. Informationen från dess konturlösa fronter filtreras genom mediakonglomerat lierade med ockupationsmakten. Allt man visar är blod, Zarqawi, självmordsbomber - det grymma sidospel i marginalen, i form av religöst extrema krafterns attacker mot civila, som i själva verket endast utgör ungefär 5 procent av det totala antalet väpnade aktioner. Men USA har kört fast i Irak och när en hög militär säger att ”det här är ett krig som vi aldrig kan vinna”, då känns pulsslagen från Vietnamkriget återigen nära.

Vid oljans andra pol - Venezuela, världens femte största exportör - genomförs under den karismatiske före detta fallskärmsjägaren Hugo Chavez ledning en politik som går på tvärs mot det nyliberala koncept som förkvävt möjligheterna till sociala framsteg över hela världen de senaste tjugo åren. Utvecklingen i landet tar sig en allt rödare ton.

”Vikten av att förstå den strategiska potential som både den venezuelanska revolutionen och motståndet i Irak besitter är helt nödvändig för den globala vänstern. Venezuela utgör ett positivt alternativ till den rådande världsordningen” (Tariq Ali)

USA har gått ner sig i den irakiska ökensanden. Venezuela höjer sig med sina sociala reformer och folkliga mobilisering som en flammande fackla vid horisonten för hundratals miljoner arma och förtryckta över hela Latinamerika. Vi går en spännande framtid till mötes.

/Hälsningar redaktionen

Under mars och april har arbetarna på aluminiumföretaget Alcasa och elbolaget Cadafe valt nya ledningar för sina företag. Det är på dessa båda företag diskussionerna och de praktiska initiativen verkar ha kommit längst i april 2005, trots att det måste understrykas att de radikala fackledarna här knappast kan sägas representera hela fackföreningsrörelsen kan det vara intressant att kort försöka beskriva deras nuvarande perspektiv.

I en intervju, som den chilenska journalisten Marta Harnecker gjorde med fackledare på Alcasa i slutet av mars (i samband med att arbetarna valde ny företagsledning), presenterade fackordföranden Trino Silva tre viktiga principer för arbetarstyret på företaget: De arbetare som väljs till företagsledning ska fortsätta att ha samma lön som de hade tidigare, det statliga företaget (Alcasa i det här fallet) tillhör inte arbetarna på Alcasa utan är hela folkets egendom, och det "organiserade samhället" måste därför utse representanter till företagsledningen.

Vid en internationell solidaritetskonferens i mitten av april – där flera av fackledarna från dessa företag deltog – förklarade Joaquin Osorio, ledare inom elfacket på Cadafe, att man inte eftersträvar den typ av "medbestämmande" som fackliga organisationer har i Spanien, Tyskland och Argentina, eftersom det "generellt är försök att assimilera fackledare i de kapitalistiska företagens apparat och integrera dem i dessa." "Vi kan lära av dessa modeller men det vi vill utveckla är en helt ny modell som fungerar i uppbygget av en annan samhällsstruktur, det vi på Cadafe har kallat bolivariansk socialism som transformerar de kapitalistiska produktionsrelationerna och där vi arbetare är de som utövar makten."

Ett alternativ till detta radikala perspektiv tycks finnas bland arbetarna på Venepal. Efter förstatligandet i januari har pappersarbetarna lagt ned sin fackförening, med argumentet att eftersom "arbetarna nu styr fabriken behövs inget fack". Fackligt aktiva arbetare på andra fabriker har öppet kritiserat detta beslut och uttryckt oro över det inskränkta företagsperspektiv som uppenbart ligger bakom.

Så även om UNT som nationell organisation reser parollen om "arbetarnas medbestämmande på företagen" betyder det knappast en enhetlig syn på vad det innebär eller något gemensamt långsiktigt perspektiv. De strömningar som ingår i den fackliga organisationen tolkar den just nu på olika sätt.

DEN BORGERLIGA STATSAPPARATEN

Kapitalistklassens bestående makt över Venezuelas samhällsekonomi innebär att statsapparaten domineras av dessa klassintressen. Själva "affärsidéen" med den borgerliga statsapparaten är att garantera en fortsatt överföring av materiella värden till kapitalisterna. Statsapparaten uttrycker det existerande klassamhället i sin totalitet och kan därför aldrig "utbildas" eller "reformerar" till något "annat". De här tre raderna går att uttrycka på ett mycket enklare och klarare sätt. Av de 800 000 civila statstjänstemän på olika nivåer, som utgör den faktiska statsapparaten, är den

absoluta majoriteten totala motståndare till den revolution Hugo Chavez inlett. För en del inom denna borgerliga byråkrati handlar det om att aktivt på alla sätt sabotera de sociala reformerna, för andra att med passivitet blockera demokratiska beslut.

För att ge en liten bild av dessa "statliga" sabotage kan det räcka med att nämna den lock-out av det statliga oljebolaget PDVSA, som 2002-2003 organiserades av de högre cheferna och tjänstemännen (och byråkratin inom fackcentralen CTV). Den aktionen var planerad av den viktigaste företagarorganisationen i landet men praktiskt organiserades den av dessa statstjänstemän.

Än mer slående är att de reformer som inletts till största del genomförs utanför den reellt existerande borgerliga staten. Alfabetiseringen, utbildningsreformerna, hälso- och sjukvård, etc. har möjliggjorts genom att nya, parallella institutioner skapats och med hjälp av kubanska läkare, tandläkare, sjuksköterskor och pedagoger. Utan Kubas praktiska stöd hade inte någon av de sociala reformerna i Venezuela kunnat genomföras.

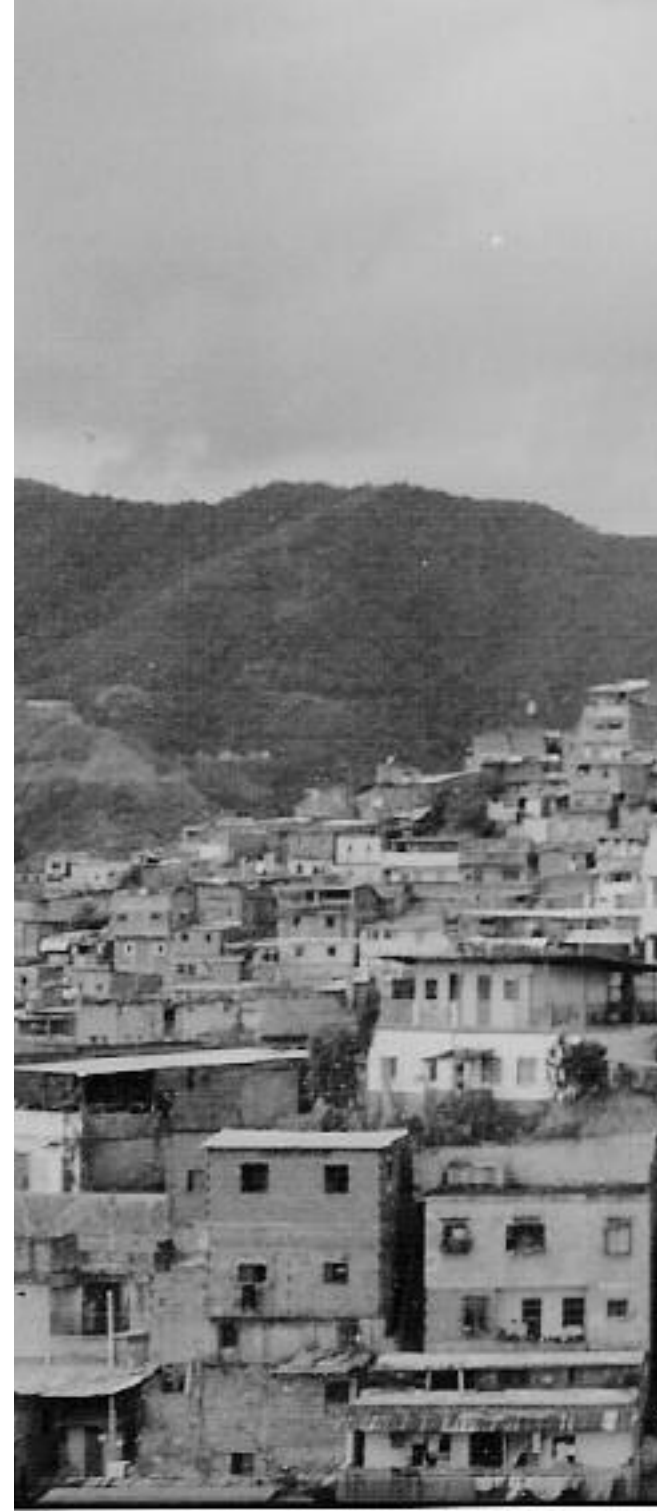
Enklaste sättet att försöka "lösa" problemet med en blockerande borgerlig statsapparat är naturligtvis att pensionera (eller, för att uttrycka det i klarspråk, avskeda) alla de 800 000 tjänstemännen. Haken är naturligtvis bara att det inte löser problemet. Efter oljelockouten avskedades minst 18 000 av det statliga PDVSA:s chefer och tjänstemän. Trots detta är företaget till stora delar fortfarande lika genomkorrumpert som tidigare. Detta gäller även andra statsägda företag. Problemet kan bara lösas av att den nuvarande apparaten ersätts av en helt annan typ av administration som kontrolleras underifrån.

FOLKMAKT

Det är här erfarenheterna av och diskussionerna om arbetarkontroll över produktionen kan bli en nyckel för att öppna portarna till en utvidgad demokrati och framväxten av en alternativ folklig maktapparat på nationell nivå. I bästa fall skulle de kunna bidra till att länkar smids mellan en demokratisk organisering på arbetsplatserna (kontrollkommitté, arbetarråd eller stormötesförsamlingar i facklig regi) och den kvartersbaserade självorganisering som vuxit fram i och kring reformerna.

Ska de sociala reformerna överleva måste de nuvarande företagsledarna (såväl statliga som privata) och deras tjänstemän i den borgerliga klasstaten ersättas med att den arbetande befolkningen själv organiserar en demokratisk kontroll och övergripande planering av hur hela samhällets resurser ska användas.

Då räcker inte ett inskränkt "medbestämmande" på företagsnivå eller en begränsad lokal kvartersorganisering. Då måste denna direkta demokratiska organisering snarare utgöra grunden för en maktapparat där de som utses är valda och avsättbara på alla samhällets nivåer – från den lokala kontrollkommittén på den egna arbetsplatsen till landets president. Förra höstens folkomröstning, då 60 procent röstade för att Chavez skulle sitta kvar som president,

var – även om den genomfördes inom ramarna för den formella, borgerliga demokratin – ett bra pedagogiskt exempel på vad detta måste innebära: alla – utan undantag – måste kunna avsättas! I dagens Latinamerika finns det ingen nyliberal regering som skulle vara beredd att genomföra den typ av folkomröstning som gjordes i Venezuela. Istället störtas de av folkliga revolter i Ecuador, Bolivia, Argentina, Peru, Paraguay....

Det största hindret mot smidandet av dessa nödvändiga länkar är byråkratin inom den egna rörelsen. Under det senaste året har öppen kritik riktats från aktiva på gräsrotsnivå mot ledare inom Chavez eget parti. Och, även om Chavez verkar ha tagit åtminstone en del av kritiken på allvar, kommer sannolikt en del av den fortsatta kampen att få föras mot detta byråkratiska skikt.

DET DÖDLIGA HOTET OCH DEN LEVANDE MÖJLIGHETEN

Militären är den enda del av statsapparaten Chavez använt fullt ut. Såväl soldater som officerare från de fyra vapenslagen medverkade aktivt i alfa-

bild: Rolf Bergkvist

Caracas kåkstäder

betiseringskampanjen. De hade ansvaret för hela kampanjens logistik och deltog på individuell nivå som utbildningsledare. Även transporter på livsmedel till MERCAL-butikerna sköts ofta av militära fordon. I vissa slumområden med speciellt hög kriminalitet har soldater garanterat säkerheten i och omkring butikerna. Regementena har öppnats för klasser av vuxenstuderande likväl som dagisbarn. Då jag i november 2004 besökte Forte Tiuna – det största regementet i Caracas – åkte jag i över en timme runt med överstelöjtnant Rafael Angel Studro mellan de nya utbildningsplatserna som öppnats för kurser inne på det jättelika övningsområdet: grönsaksodling, svin- och kycklinguppfödning för jordbrukskooperativ, restaurang- och storköksutbildning för kvinno-kooperativ. Exemplet på det ”krig mot fattigdomen” som militären beordrats att utkämpa av den före detta fallskärmsjägaren Chavez kan göras lång. Det betyder samtidigt – åtminstone fläckvis – att de traditionella murarna mellan militärens regementen och de omgivande fattiga slumområdena rivits ned.

Militärens sociala sammansättning brukar

anges som en förklaring till att majoriteten av såväl soldaterna som befälen på operativ nivå hittills förhållit sig lojala mot Chavez. En stor del av armén har rekryterats i den lägre medelklassen eller ännu fattigare befolkningsgrupper. Vid kuppöversöket 2002 deltog bara ett begränsat antal högre generaler som – då den fattiga befolkningen i tiotusental drog in från sina slumområden för att återupprätta demokratin – stod helt utan trupper. Detta gör den dock inte immun mot korruption eller försök från andra länders (läs: USA:s) regeringar att skaffa sig användbara kontakter för de militära ingripanden som redan påbörjats. Ett aktuellt exempel från årsskiftet illustrerar detta.

I mitten av december kidnappades FARC-representanten Rodrigo Granda Escobar i centrala Caracas. Han fördes sedan till gränsen och överlämnades till colombiansk polis. Kidnappningen utfördes av venezuelanska poliser, som mot en större summa USA-dollar köptes för den illegala aktionen. Man måste vara mer än tillåtet naiv om man inte inser att USA:s underrättelsetjänster aktivt söker liknande kor-

rupta personer för att infiltrera armén. Slutsatsen av detta kan bara bli att den fattiga befolkningen självt måste organiseras för att även militärt kunna försvara sina nyvunna reformer.

Inför de allt kraftigare verbala hoten från USA:s regering har Chavez under 2005 presenterat en ny militär strategi för att försvara landet vid ett eventuell militärt angrepp. Vid sidan av den traditionella militärapparaten har en folklig hemvärnsstyrka börjat organiseras. Den uttalade målsättningen för de ”folkliga försvarshetererna” (Unidades populares de defensa, UPD) är att de totalt ska omfatta mellan 100 000 och 150 000 beväpnade och militärt utbildade män och kvinnor. Deras bas ska vara den egna arbetsplatsen eller bostadskvarteret och varje enhet ska omfatta mellan 50 och 500 personer. I händelse av invasion ska de, oberoende av den reguljära armén, kunna föra ett långvarigt gerillakrig mot ockupationsarmén – ett ”assymetriskt krig” för att använda militärspråk.

USA:S PLANER

USA:s försök att med eller utan våld avsätta Chavez har hittills misslyckats. Det faktiska resultatet är istället att de allierade inom den inhemska borgarklassen kraftigt försvagats. USA:s stöd till det misslyckade kuppförsocket i april 2002 ledde till att flera hundra USA-vänliga officerare avskedades. Stödet till den misslyckade lockouten av oljebolaget PDVSA fick till följd att omkring 18 000 av bolagets högre chefer och tjänstemän fick gå. Den USA-finansierade namninsamling som ledde till folkomröstningen 15 augusti 2004 innebar både ett förkrossande nederlag för den borgerliga oppositionen (och demoralisering bland de medelklassväljare som hatar Chavez) och den största politiska massmobiliseringen hittills till försvar av revolutionen. Samtidigt som dessa angrepp har radikaliserat den revolutionära processen har de nästan utplånat ett borgerligt alternativ till Chavez. Efter folkomröstningen och valnederlaget i guvernörsvalet i slutet av oktober 2004 finns inte längre något samlat borgerligt politiskt alternativ. Att Chavez idag, enligt färskas opinionsundersökningar, är den i särklass populäraste presidenten i hela Latinamerika är bara ett uttryck för dessa politiska styrkeförhållanden.

Detta är orsaken till att Bush-administrationen sedan början av 2005 allt tydligare börjat växla över till en strategi för militärt ingripande "utifrån", i samarbete med den colombianska terrorregim som leds av Alvaro Uribe. Förberedelserna för denna militära intervention har redan inletts. USA och Colombia har det senaste året kraftigt förstärkt militära baser runt gränsen till Venezuela. Intrång över gränsen på "försök" – från både reguljära colombianska arméenheter och paramilitära grupper – genomförs regelbundet för att testa Venezuelas försvarsberedskap. Under 2004 dödades sex venezuelanska soldater vid dessa gränsincidenter. I maj förra året tillfångatogs en grupp på över 100 colombianska paramilitärer på en lantegendom utanför Caracas där de förberedde en militär terrorkampanj i Venezuela. De senaste åren har USA:s regering bistått Colombia med tre miljarder dollar i militärt stöd, tredubblat storleken på landets armé (till över 275 000 man), kraftigt ökat dess flygvapenarsenal (med främst helikoptrar och attackplan), försett det med avancerad militär teknologi och flera tusen militära rådgivare (officiella såväl som "inhyrda", kontrakterade experter). USA har även upprättat nya militärbaser i Ecuador, Peru och Dominikanska Republiken samt genomfört flottmanövrar utanför Venezuelas kust de senaste månaderna.

En planerad, framprovocerad gränsincident med Colombia – som trappas upp till väpnad konflikt där USA intervenerar till "försvar" av Colombia med flygbombningar och artilleribeskjutning från slagskepp stationerade utanför kusten, specialstyrkor som landsätts för att mörda nyckelpersoner inom den venezuelanska regeringen och folkrörelserna samt ett iscensatt "uppror" av infiltrerade paramilitärer uppbackade av en internationell massmediekampanj, finansbankirer och oljebolagschefer - är ett troligt scenario för denna intervention.

Men liksom ockupationen av Irak visade sig bli betydligt dyrare och riskablare än Bush-regeringen föreställt sig innebär ett militärt angrepp på Venezuela flera problem. Trots de senaste tre åren upptrappade terror på den colombianska landsbygden har Uribe-regeringen inte lyckats besegra FARC- eller ELN-gerillan. Att i detta läge övergå till ett krig på "två fronter" är inte oproblematiskt för den colombianska regeringen. De truppkoncentrationer vid gränsen som blir nödvändiga kan öppna nya geografiska utrymmen för de politiska-militära gerillaorganisationerna att på nytt angripa militära och polisiära mål i de största städerna. Detta, kopplat till en politisk radikaliserings som den revolutionära processen i Venezuela bidragit till att utveckla bland miljoner fattiga människor i Colombia, kan försätta den USA-stödda Uribe-regimen i en bokstavigt talat livsfarlig situation.

Vid sidan av Colombias extrema regering finns det ingen annan regering i Sydamerika som är beredd att skicka en enda soldat för att delta i ett USA-lett angrepp på Venezuela.

Samtidigt har USA för tillfället små möjligheter att delta med större truppinsatser. Med 150 000 soldater fastlåsta i det ockuperade Irak och prioriteringen av ett nytt krig i det området (Iran/Syrien) kommer USA:s ingripande att begränsas till flygbombningar, flottartilleri och specialstyrkor. Till skillnad från kriget i Irak kommer ett militärt angrepp att omedelbart mobilisera miljoner människor i ett väpnat folkligt försvar. Att försvara de sociala reformer som påbörjats är något helt annat än att försvara en totalitär Saddam Hussein-diktatur.

Och, på grund av det klassmässiga försvaret av de sociala reformerna, kan en upptrappad militär aggression ytterligare radikaliserar den revolutionära processen: de kontrarevolutionära delar av den inhemska kapitalistklassen som tar ställning för den militära interventionen kommer rimligen omedelbart att befrias från sina företag eller jordegendomar. Det är här fullt möjligt att göra en jämförelse med inledningen av den kubanska revolutionen; för att försvara revolutionens demokratiska delar mot USA:s aggression var de kubanska ledarna tvungna att socialisera ekonomin och expropriera den makt-havande klassen.

En militär intervention av Venezuela innebär ett dödligt hot mot den bolivarianska revolutionen och i förlängningen mot den kubanska revolutionens möjlighet att överleva. Samtidigt kommer den att förstärka den politiska instabilitet som finns i hela Latinamerika, underminera USA-vänliga, nyliberala regimer och underblåsa en ny våg av anti-imperialistisk masskamp i hela regionen.

Detta dödliga hot måste tas på största allvar men det får inte överskugga den levande möjligheten av att den demokratiska, "bolivarianska" revolutionen kan komma att växa över i detta sekels första socialistiska revolution. Det finns ingen absolut historisk lag som förhindrar en sådan utveckling. ■

LITTERATURLISTA:

Artiklar

Bill Burgess - Socialist Voice: Venezuelan Workers Debate Workers Control of Industry and Government Enterprises (www.venezuelanalysis.com)

Corriente Marxismo Revolucionaria: Participantes en mesa sobre la cogestión empresarial coinciden en necesidad de avanzar hacia el socialismo (<http://venezuela.elmilitante.org>)

Benjamin Dangl: The National Housewives' Union in Venezuela (www.zmag.org)

Jonah Gindin: Refounding Venezuelan Labor: One Union at a Time (www.venezuelanalysis.com)

Jonah Gindin: Refounding Venezuelan Labor 2: Political Fault Lines in Venezuelan Labor (www.venezuelanalysis.com)

Jonah Gindin: Re-Organizing Venezuelan Labor (www.venezuelanalysis.com)

Jonah Gindin: Left Behind? Venezuela Charts Course for Latin America's New Left (www.venezuelanalysis.com)

Jonah Gindin: Venezuela's Venepal Under Workers Control After Bankruptcy and Expropriation (www.venezuelanalysis.com)

Jonah Gindin: Venezuelan Workers Struggle against Neo-Liberalism in Latin America's Largest Steel Plant (www.venezuelanalysis.com)

Jonah Gindin: Chávez Scolds Own Party as Internal Squabble Continues (www.venezuelanalysis.com)

Daina Green/Barry Lipton: Report on Venezuela's Trade Union Situation (www.venezuelanalysis.com)

Marta Harnecker: Aluminium Workers in Venezuela Choose Their Managers and Increase Production (www.venezuelanalysis.com)

Marta Harnecker: Joint Responsibility and Confidence in Venezuela's Worker Co-Managed Industries (www.venezuelanalysis.com)

Marta Harnecker: After the Referendum: Venezuela Faces New Challenges (www.monthlyreview.org)

Labor Standard: Three Reports on May Day, Caracas, 2005 (www.laborstandard.org)

Jorge Martín: Workers Struggle to Take Over a Paper Mill in Venezuela (www.venezuelanalysis.com)

Jorge Martín: The struggle for workers control at Venezuelas CNV. A new Venepal? (www.venezuelanalysis.com)

Patrick J. O'Donoghue: Venezuelan Bolivarian Circles rebel against national leadership (www.vheadline.org)

OIR: Folleto: Control Obrero, Cogestión y Cooperativas (www.aporrea.org)

John Olmsted: Venezuela Today – Report from the third "Encuentro Mundial" (www.zmag.org)

Christian Parenti: Hugo Chávez and Petro Populism (www.thenation.com)

Ramon Samblas: Interview with Ricardo Galindez: The trade unions and their role in the Bolivarian Revolution (www.handsoffvenezuela.org)

Sarah Wagner: Women and Venezuelas Bolivarian Revolution (www.venezuelanalysis.com)

Sarah Wagner: The Bolivarian response to the Feminization of Poverty in Venezuela (www.venezuelanalysis.com)

Gregory Wilpert: Chavez Affirms Venezuela is Heading Towards Socialism of 21st Century (www.venezuelanalysis.com)

Gregory Wilpert: Venezuela's "Bolivarian revolution" Continues (www.zmag.org)

Alan Woods: "For the Bolivarian Revolution there is no 'third way'. We must choose Socialism" (Intervju med Adán Chavez, äldre bror till Hugo Chavez)

Webbsidor:

www.venezuelanalysis.com,

www.aporrea.org

www.bolivar.se/sidor/lankar.html

VERKMÄSTAREN SOM FÖRSVANN

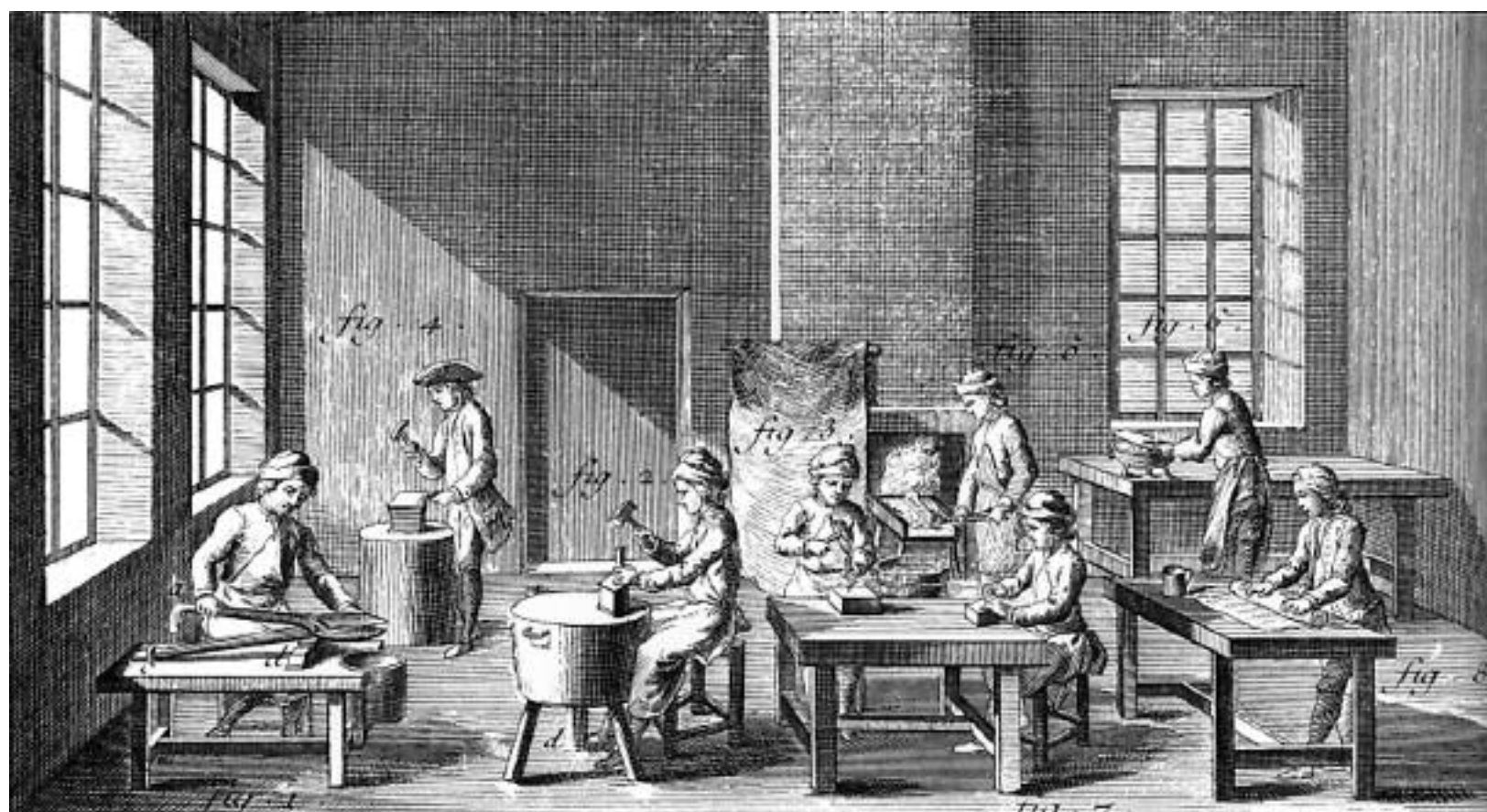
Upplösningen av skråväsendet och förvandlingen av hantverkaren till en fabriksproletär på botten av en närmast militär hierarki var en flerhundraårig process. Teknikutvecklingen i sig var inte en tillräcklig drivkraft. Rationaliseringsrörelsen var i själva verket en utdragen maktkamp på bergsbruk och i manufakturer präglad av tvångsåtgärder och motstånd. Anders Björnsson tecknar de breda linjerna i detta historiska skede och drar fram dem till införandet av 1990-talets förment mer demokratiska ”platta organisationer”.

Under 1600-talet, Sveriges stora århundrade, var industriproduktionen i allt väsentligt organiserad enligt skråmodellen – med triaden mästare, gesäll, lärling. Mästaren var husbonde, varje läropojke kunde i princip bli mästare. Skråna var inte en ålderdomlig, medeltida organisation utan införda till Sverige i slutet av 1400- och början av 1500-talet, från Tyskland

närmast. De var nymodigheter alltså. Men hållå! Industriproduktion? Var inte landet ett agrarsamhälle av i grunden feodal typ? Jo, bergverken, hyttor och hamrar, hörde till spetsteknologin; numrerat obetydliga men militärt outhärliga. Med skråämbetena ville centralmakten – ännu inte en stat i modern mening – kontrollera näringarna. Skrån, korporationer; ja, kanske kan man tala om en tidig form av korporativism.

kar det industriella kunnandet håller i spjutspetsen mot framtiden. Sverige gjorde det – staten håller på att frigöra sig ur klanernas och godsadelns grepp. Med enväldet uppkommer konturerna till ett medborgarsamhälle.

Det är också under 1600-talet som det kapitalistiska produktionssättet vinner insteg i ekonomin. Skeppsbroadeln och brukspatronerna skaffar sig jätteförmögenheter, som endast kan jäm-

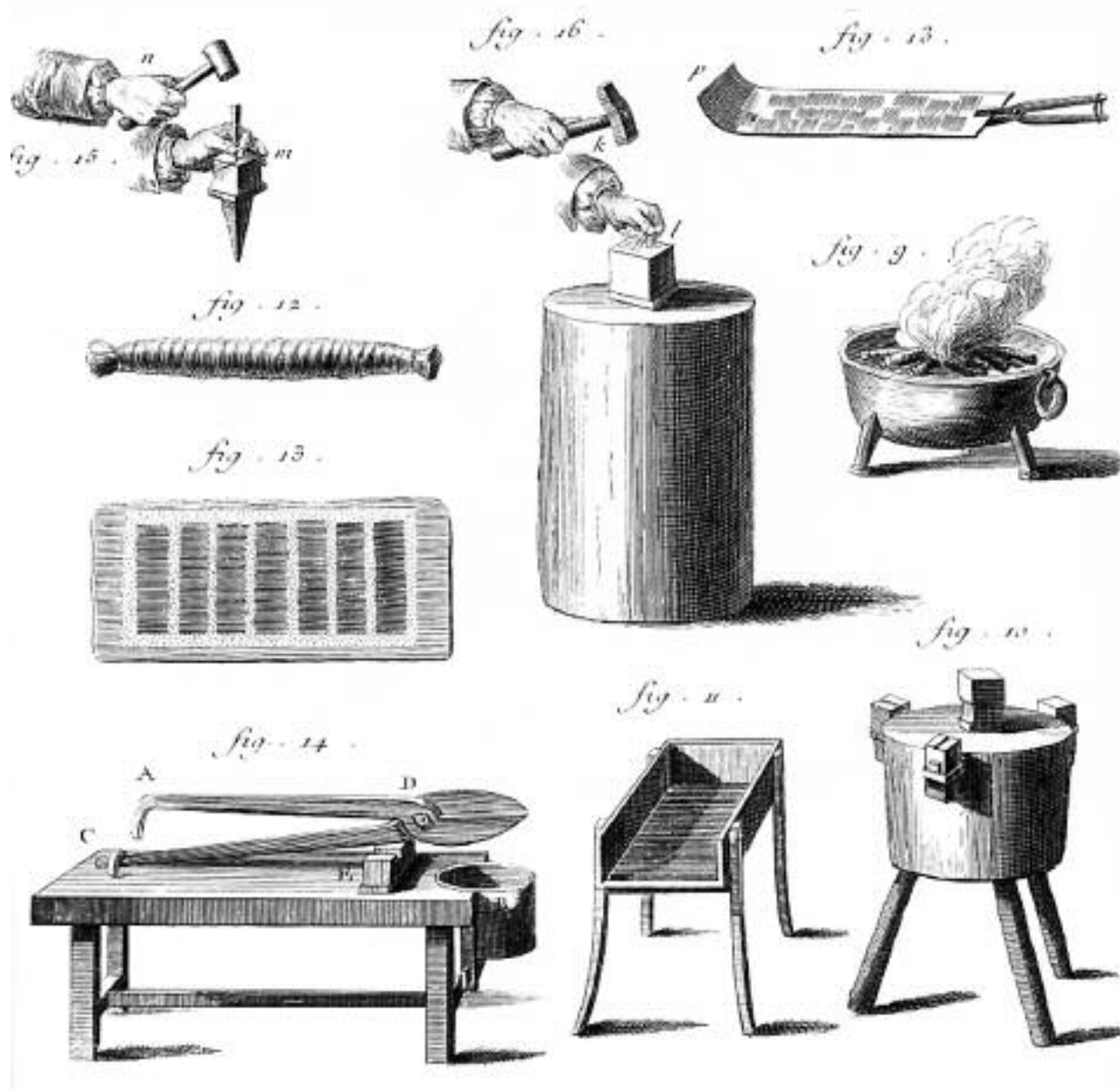
Arbets delning efter Diderot

EN ARTIKEL AV ANDERS BJÖRNSSON

Artikelförfattaren är författare, samhällsdebattör och tidigare redaktör för *Dagens Forskning*. Hans senaste bok är *Generation utan uppdrag* – Politiska journaler 2004-2005

Ekonomin, som Gustav Vasa grundlägger, var dynamisk och brutal. Den som sonsonen, Gustav II Adolf, övertar och utvecklar blir närmast explosiv. Det är förvisso agrarkris, i Sverige som i det övriga Europa. Men den som behärs-

föras med riksämbetsmännens och riksrådens ståtliga förläningar. Inom handel och industri växer nya produktionsförhållanden fram. Import av tekniskt och kommersiellt kunnande ger stadga åt militärstaten. Bergverk anläggs i

Tillverkningen av en nål delas med den nya teknikens införande upp i tio element

Uppland, längs Norrlandskusten, i Nyland, Sörmland och Tjustbygden, utanför de gamla bergslagerna där avskogning hotar. Järnutvinningen blomstrar. Sverige är under stormaktstiden världens största kopparexportör.

En väldig kompetensuppbyggnad, en industriell revolution – det är den ena sidan av saken. Den andra är att investeringsboomen åtföljdes av en rationaliseringsrörelse.

Bruksidkarna bistod inte bara med kapitalet, de grep också in i själva produktionen. När de införde ny teknik ville de också bestämma arbetsorganisationen. Inom skråväsendet hade detta varit den yrkesskickliga arbetskraftens sak att sköta. Bruksägaren eller bergsmannen avgjorde vad som skulle tillverkas och var, men inte hur och när, och inte hur länge. Kunnandet gav en maktposition. Upplysningens floskel: – kunskap är makt, sa något som människor vetat i långa tider. Men nu bryts detta ned. Masmästare och mästerseder förlorar stegvis kontrollen över produktionsprocessen när makt och manuellt arbete separeras. Socialt sker en degradering av arbetskraften, först inom spets-teknologierna, senare i bransch efter bransch,

gammal som ny. Av hantverkarklassen blir ett proletariet; inom vissa branscher sällas en bourgeoisie fram.

Helt utplånas inte skråtraditionerna inom den framväxande industrin. De kan tillgripas i försvarskamp. Bråk om ära och förmåner hörde till vardagen. Maskningar och ovälkomna produktionsstopp är välkända metoder i sen tid som användes av dåtidens arbetare. Inte heller strejken är en uppfinning av modern arbetarrörelse. Gå in i Skoklosters bankettsal och se hur arbetarna lämnade den ofullbordad, med verktyg och allt, en vacker dag på 1670-talet, när byggherren vägrade att gå dem till mötes ekonomiskt. För inflytande är ju inte en position utan en relation, den kan töjas och stramas åt, det är ett fram och tillbaka. Något som går förlorat kan återvinnas. Men i ett längre perspektiv är det fråga om en varaktig maktförlust för den direkte, egendomslöse producenten. Till slut är han inte ens producent, bara arbetskraft, en insatsfaktor – en vara.

Kapitalismen introducerade en ny disciplin och stegrade effektiviteten, produktiviteten, insatsberedskapen. Den historiska processen är

bekant i sina grunder – empiriskt och teoretiskt. Systemskiftet slår sönder oberoendet i frihetens namn.

EN NY HIERARKI TAR FORM

Kontrollfunktioner och karriärvägar i det moderna företaget uppvisar intressanta likheter med det militära systemet. Sambandet fabrik–kasern–fängelse är naturligtvis någonting som redan samtidigt lade märke till (hos Michel Foucault och andra blir den pretentiös teori). Bergsbruken hade haft en egen lagstiftning, med domstolar enligt särskild reglering. 1700-talets manufaktur styrs med hjälp av de så kallade hallordningarnas drakoniska bestämmelser, och fabrikören har en långtgående personlig domsrätt.

Men militariseringen av ekonomin medförde också någonting som de industrianställda, och i viss mån också de agrart anställda, skulle komma att dra nytta av. Det etablerades en hierarki av under- och mellanchefer, från korprals-till kaptennivån. Den gav chansen till befordran, den skapade en dubbel förtroenderelation, den fick den enskilde att känna en viss trygghet, det vill säga han fick någon att vända sig till i ett

krisläge. Hierarkin var inte enbart ett auktoritärt mönster. Mellan nivåerna rådde relationer, inflytande möttes – töjning och åtstramning. Chefen kunde föralldel bestraffa, men han kunde inte operera som chef om han var misstrodd och konsekvent förtalad. Han utövade vad vi idag skulle kalla ett personalansvar. Det skapades särskilda karriärmönster för dessa funktionärer. Att de skulle nå toppen var inte tanken.

Den typiske under- eller mellanchefen i ett modernt tillverkningsföretag blev verkmästaren, till skillnad från ingenjören, ofta utan högre utbildning, rekryterad underifrån snarare än från sidan. Inom offentlig tjänst (reproduktionen) blev typfallet avdelningsföreståndaren, en betrodd och kvalificerad sjuksköterska som alla kan vända sig till när det gäller sådant som ledigheter och schemaläggning.

Under tider av ekonomisk expansion sväller den här nivån. Rationalisering tar formen av byråkratisering. Arbetet standardiseras, det går inte att improvisera sig fram, att sköta allvarliga ting improvisatoriskt. Förutsebarhet och kalkylerbarhet är den moderna kapitalismens hjärteblod; stoppur och räknesticka blir det vetenskapliga företagsledandets yttre kännetecken.

PLATT ORGANISERING

Alla var inte nöjda med sakernas tillstånd. Inom radikala fackföreningar kunde man se med skepsis och förakt på arbetare som ”lämnade klassen” och ställde sig på arbetsgivarens sida. Inte heller var arbetsledaren alltid ett lojalt redskap i ledningens händer. Kritik kunde riktas mot massan av improduktiva tjänstemän som skapade friktion i ordregivningen och började formulera sina egna intressen. Man ville ha raka ordvägar, långvägaren blir hindrande, erfarenheten en propp i maskineriet. Vid ekonomisk tillbakagång blev det aktuellt att skära i sysslor som inte var direkt uppgiftsorienterade.

Och det är detta som inträffar i vår tid, under 1990-talet, med massavgångar och avtalspensioneringar i stora organisationer. Det är nu ideologin med självstyrande grupper och större kontrollspann och flexibla strukturer vinner terräng – en ideologi som kunde förenas med kampen mot auktoriteter och ridiga beslutsvägar och med ledningens önskan att spara på resurser. Ökat ansvar för de anställda skulle vara sin egen belöning. Den platta organisationen uppstår. Företagsekonomerna Östen Ohlsson och Björn Rombach gjorde för några år sedan ett lustmord på ”tillplattningslärorerna”. De skrev:

”I retoriken kring de platta organisationernas välsignelser framhålls att platt organisation ger medarbetarna möjlighet att själva anpassa sina arbetsmetoder till lokala förhållanden. Vårt intryck är att möjligheter rent allmänt är en över-skattad fördel. Alla hade vi möjlighet att ta en medalj vid de senaste olympiska sommarspelen – men inte såg vi många av er på pallen. Det som kan påverka sparbeteendet i platta organisationer är inte möjligheten att spara utan det upplevda tvånget. Frågan är dock om inte sparande utan negativa konsekvenser för verksamhetens kvalitet kräver både planering, utveckling och samordning – brister i den platta strukturen.”

Författarna menar att sparbetningen gick ut över kompetensförsörjningen. Tilltron till organisationstekniska lösningar förbisåg den kvalitativa beredskapen hos personalen som blev kvar. När man slimmade följde stress och sjukskrivningar.

För när mellannivåerna glesas ut uppstår oundvikligen frågan hur många man kan ha personalansvar för utan att det drabbar personalvård och arbetslust. Vad händer med den som sätts att sköta en uppgift som vederbörande inte är kvalificerad eller har någon verklig fallenhet för? Avbyråkratiseringen (som också är en avprofessionalisering) rymmer många sådana fallor. Och någon verklig sammanhållning

infann sig ju inte.

När och hur produktionen ska organiseras var och är alltså en fråga för företagsledningen. Samtals- och konferenskulturen styrs ovanifrån. River man pyramiderna – tröghetsfaktorerna – blir det lättare att manipulera på utförarnivån. Friktion kan vara en väg att dämpa konflikter inom organisationen, bland de arbetande.

Linjen blir tydligare då fasta strukturer ställs åt sidan. Man får ledare som pekar med hela handen, inte via instruktioner. Tar man bort befattningsbeskrivningar finns det litet kvar att diskutera och att protestera mot. Befälet ersätts av karismatikern, trollkarlen; mellanchefen av konsulten; stadga av tillfällighet. Ohlsson och Rombach, dömer ut de nya organisationsformerna, såväl ifråga om inflytande som effektivitet: ”Platta organisationer har typiskt sett inte någon decentraliserad maktstruktur, och har svårt för kundanpassning”, anmärker de lakoniskt.

Missnöjet bland anställda inom många sektorer – med förtidspensioneringar och långtids-sjukskrivningar som generella skadeverkningar – kan delvis ha en sådan bakgrund. Skyddsnetten inom apparaterna har försvunnit, stötdämparna är borta.

Jag tror det finns en äkta sorg efter verkmästaren och avdelningsföreståndaren. Arbetsdelning är ofrånkomlig i specialiserad verksamhet. Deras uppgift var att foga samman. Den kanske behöver återuppträffas. ■

REFERENSER:

Georg Haggrén, Hammarsmeder, masugnsfolk och kolare. Tidigindustriella yrkesarbetare vid provinsbruk i 1600-talets Sverige. Stockholm och Helsingfors 2001. (Jernkontorets bergshistoriska skriftserie nr 38)

Lars Magnusson, Den bråkiga kulturen. Stockholm, Författarförlaget 1988

Östen Ohlsson & Björn Rombach, Res pyramiderna. Om frihetsskapande hierarkier och tillplattningens slaveri. Stockholm, Svenska Förlaget 1998

Nytt från Bokförlaget Röda Rummet

Ernest Mandel: Andra världskriget – vad det egentligen handlade om

60 år efter Andra världskrigets slut ger Bokförlaget Röda Rummet nu ut den marxistiske ekonomen Ernest Mandels bok Andra världskriget – vad det egentligen handlade om. Boken innehåller också en separat text om Förintelsens betydelse.

ISBN 9173621609

Direktförsäljningspris från förlaget:

190:- inklusive frakt.

pg.196816-3

Beställ från

Bokförlaget Röda Rummet

Klingsbro, Ringstorp

58594 Linköping

telefon 013 - 77195

e-mail: roda.rummet@tele2.se

Bokförlaget Röda Rummet, Klingsbro, Ringstorp, 58594 Linköping – telefon 013 - 77195, e-mail: roda.rummet@tele2.se

HUR UPPRÄTTHÅLLS M.

– vad de härskande gör när de härskar

Under det förra århundradet flyttade västvärldens arbetarklass – medelst facklig organisering, allmän rösträtt och sociala reformer – fram sina positioner rejält. Likväl kom den lilla minoriteten av kapitalister att sitta kvar i tämligen orubbat bo. Detta föranledde marxister att i högre grad fästa uppmärksamheten på ideologiska mekanismer. Hur tillvinner sig de få makten över de mångas själar? Hur upprätthåller kapitalismen sin legitimitet?

I nedanstående artikel genomlyser Samuel Edqvist det marxistiska ideologibegreppet. Han försöker dessutom teckna konturerna av det svenska ideologiska landskapet.

I Sverige är skillnaderna i levnadsvillkor och framtidsmöjligheter mellan olika klasser stora, och de växer dessutom. Varför är då inte motståndet mot sakernas tillstånd större? Varför enas man inte om att här och nu skapa ett jämlikt land med lika förutsättningar för alla? Detta är klassiska frågor, relevanta för samhällen i alla tider.

Lite grovt kan man säga att det finns två sätt att besvara dem. Den ena går ut på att folk inte kan resa sig eller att de inte ser några reella möjligheter att förändra situationen till det bättre. Den andra förklaringen ligger i att folk helt enkelt inte vill vända sig mot systemet, för att de betraktar det som det bästa tänkbara. De är fångade i en maktens ideologi.

Frågan om hur stor betydelse ideologiska faktorer har för att maktförhållandena hålls intakta (eller utmanas) är komplicerad nog. Minst lika snårig är den teoretiska debatten om hur man bäst definierar en ideologi. Det är omöjligt att på kort utrymme ge annat än en högst ytlig genomgång av dessa diskussioner. Det gäller även om man enbart uppehåller sig vid ideologibegrep-

pets användning i marxistisk tradition. Med tiden har där utvecklats ytterst olika sätt att hantera ideologibegreppet.

Den vanligaste definitionen av ideologi inom marxismen, alltsedan Marx och Engels, är förhållandevis snäv. Enligt den är ideologi detsamma som ”falskt medvetande” – denna närmast beryktade formulering användes aldrig av Marx men däremot av Engels. Ideologin beslöjar de verkliga förhållandena, slätar över motsättningar och avleder uppmärksamheten till ovidkommande ting, med syfte att legitimera och understödja de maktägandes intressen och samhällets fortbestånd.¹

Det här sättet att tala om ideologi är fortfarande utbredd både till vardags och i mer teoretiskt språkbruk. Att något är ideologiskt implicerar att det är något som andra för fram, och som förvrider de ”verkliga” eller ”sanna” förhållandena. Inte bara marxister utan i minst lika hög grad icke-socialister använder den snäva, nedsättande betydelsen av ideologi. Liberaler har ofta en självbild som förnuftiga och nyanserade, medan meningsmotståndarna är förblindade av

ideologier och annat oförnuft.

Med tiden har det blivit vanligare att begreppet använts i bredare bemärkelse. Många har lagt bort den normativa aspekten på ideologi såsom falsk och knuten till makten; snarare uttrycker varje grupp eller klass, även de undertryckta, sina intressen genom en ideologi. Exempelvis talade Lenin om socialismen som ideologi.² Andra har brukat ideologibegreppet i mycket vid mening, närmast i betydelsen av världsåskådning eller som kulturmönster. Bland marxister kan man nämna Michail Bachtin och Raymond Williams. Det gäller också i hög grad dem som influerats av strukturalistiska eller poststrukturalistiska perspektiv. De sätter gärna fingret på mycket subtila ideologiska mekanismer som i hög grad lever sitt eget liv. Det kan handla om föreställningar om skillnader mellan könen eller olika nationer, som ständigt sipprar in i porerna på ett försåtligt och nästan omedvetet sätt genom att de är inbyggda i själva språket och i det vi tar för givet.

Det finns alltså flera frågor vars skilda svar skapat olika ideologibegrepp. Är ideologi något

AKTEN?

som döljer "sanningen"? Måste ideologin verka i någon viss grupps intresse? Är det bara de maktägandes idéer som är ideologiska? Bör en ideologi implicera någon form av konkret politisk handling? Måste ideologin vara logiskt sammanhängande? Ska den vara en medveten doktrin, eller kan den vara inbäddad i språket och kulturen på ett närmast förmedvetet plan?³

Under 1900-talet har ideologibegreppet fått en än större roll inom marxistisk teori, inte minst i västvärlden, där man velat förstå varför det kapitalistiska systemet fortlevt trots arbetarrörelsens landvinningar och införandet av allmän rösträtt. Marxister som Antonio Gramsci, Theodor W. Adorno och Herbert Marcuse har med lite olika infallsvinklar pekat på hur en samhällsbevarande borgerlig ideologi kommit att anammas även i de breda lagren, och därmed

EN ARTIKEL AV SAMUEL EDQUIST

Artikelförfattaren är historiker vid Uppsala universitet. Har tidigare medverkat i Röda Rummet med artiklarna Drömmar i det blå och Mandom, mod och Jan Guillou.

lett till de underordnades åtminstone delvisa samtycke till tingens ordning. De har analyserat förmedlingsinstanser som skolundervisning, massmedier, reklam, skönlitteratur och konst. Då de kulturella produktionsmedlen till största delen stått i de härskandes tjänst, har befolkningsmajoritetens världsbild formats så att de rådande förhållandena framstår som de enda tänkbara eller åtminstone som de bästa möjliga, eller att eventuella bättre förhållanden vore omöjliga att uppnå.

Till detta hör ofta uppfattningen att ideologisk maktutövning blivit viktigare i det västerländska borgerligt-demokratiska samhället. Eftersom detta i teorin består av fria och självständiga individer, måste de underordnade i så hög grad som möjligt känna sig som delaktiga medborgare. Många har menat att detta lett till allt subtilare maktmekanismer, som i hög grad stryker medhårs. En av de mest kända versionerna av denna tanke har utarbetats av Michel Foucault: medan maktutövningen i det förmoderna samhället var direkt repressivt och riktat mot kroppen, handlar det i det kapitalistiska samhället

om att forma och disciplinera själen. Det antas alltså bli allt viktigare att den dominerande ideologin eller diskursen internaliseras av de dominerade själva.

GRAMSCI OCH HEGEMONIN

Samma grundläggande tanke fanns hos den kanske mest omtalade av de marxister som försökt att begreppsliggöra de moderna kapitalistiska samhällenas ideologiska reproduktion; Antonio Gramsci. Under sin tid som kommunistisk politiker och i fascistiskt fängelse utvecklade han en rad begrepp som sedan dess varit föremål för skilda tolkningar. Bland dem har hegemoni fått störst genomslag. Gramscis användning av begreppet var under ständig förändring. Från början hade det ungefär samma betydelse som hos tidigare marxistiska teoretiker, nämligen ledarskap inom en allians med samma grundläggande intressen, till exempel arbetarklassens eller kommunistpartiets hegemoni i en bred folklig rörelse mot överheten.

Det är dock en helt annan användning av hegemonibegreppet som blivit riktigt välkänd

och välanvänd. Under Gramscis fängelsevistelse gled han över mot en definition av hegemoni som ville fånga in borgerlighetens i första hand ideologiska maktställning i det parlamentarisk-demokratiska moderna Västeuropa. Den borgerliga hegemonin består alltså i hög grad av att de underordnade i tillräckligt stor omfattning anammat de maktägandes ideologi, som i sin tur mer eller mindre avsiktligt anpassats för att möta vissa folkliga önskemål. För att lyckas erövra makten måste man därför enligt (den sene) Gramsci skapa en "mothegemoni" som inte minst tar strid om det kulturella fältet.

Man bör emellertid inte blanda samman hegemoni och ideologi. När Gramsci talade om hegemoni ville han inskräpa att ideologi bara var en – om än mycket viktig – metod för att nå uppslutning bakom makten. Även materiella ting som ekonomisk omfördelningspolitik och politisk rösträtt ökar möjligheterna till uppslutning kring den rådande ordningen.

Genom att använda hegemonibegreppet som samlingsbeteckning för "mjuka" ideologiska och icke-ideologiska maktmekanismer ville Gramsci upplösa den skarpa åtskillnaden mellan "bas" och "överbyggnad". Denna metafor, som förekom högst flyktigt hos Marx (i förordet till *Till kritiken av den politiska ekonomin*), blev senare en hörnsten i marxologisk ortodoxi, både i Andra Internationalen (till exempel Kautsky) och senare i den sovjetiska marxism-leninismen. Den förekommer ännu lite här och var, och inte minst kännetecknar den nog utomståendes bild av vad marxistisk samhällsanalys handlar om. Enligt denna modell vore alltså alla idéströmningar enkelriktade reflexer av utvecklingar i basen, det vill säga de socioekonomiska förhållandena. Detta kallade Gramsci själv för ekonomism, och i hans perspektiv hade de kulturella faktorerna åtminstone delvis ett eget liv och måste förklaras enligt en egen logik.

Gramscis teorier kring hegemoni och andra centrala begrepp som stat och civilt samhälle växlade över tid och saknade enhetlighet. Han uttryckte sig dessutom med koder och omskrivningar i sina fängelseanteckningar för att komma igenom censuren. Att han tolkats på mycket olika sätt är därför högst begripligt. Några har betonat likheterna mellan Gramsci och Lenin. Å andra sidan har den sene Gramscis idévärld, som ju lägger väldigt stor vikt vid överbyggnaden och kulturen, anammats av teoretiker av liberalt eller socialdemokratiskt snitt, som mer eller mindre öppet vill tona ner de ekonomiska faktorerna i analyserna av människors över- och underordning.⁴

EHNMARKS GRAMSCI

En representant för denna syn är Anders Ehnmark, som nyligen kommit ut med boken *En stad i ljus – Antonio Gramscis slutsatser* (Norstedts 2005). Denna idébiografi bottenar i en djup och långvarig kännedom om Gramsci och hans texter. I många avseenden innehåller den intressanta och välskrivna analyser av Gramscis tänkande, till exempel kring hans sätt att förstå de intellektuella roll i samhället. Här framträder Gramsci som konkret ideologianalytiker, som genomskå-

dade hur de borgerliga intellektuella legitimerade den rådande ordningen genom att släta över eller förtiga ekonomiskt förtryck och att ägna sin energi åt relativt ovidkommande frågor.

Men för Ehnmark är också Gramsci en ideologisk allierad, som ska underbygga den egna plattformen; en förening mellan socialism och liberalism som dessutom bejaktar Europa. I slutet av sin bok lämnar han Gramsci helt och diskuterar antifascistiska intellektuella av annat slag med öppet socialliberal och Europavänlig inriktning, men medan han fortfarande behandlar Gramsci så plockar han ut de beståndsdelar hos denne som passar programmet. Gramscis kritik av ekonomismen och determinismen tenderar hos Ehnmark att nästan bli ett generellt avståndstagande från utopier och anammande av en mer pragmatisk strategi. När Gramsci talade för breda allianser med andra grupper mot fascisterna, gör Ehnmark det till något allmängiltigt; det som för Gramsci och hans meningsfränder var en taktisk manöver i en konkret politisk situation tolkar Ehnmark som ett generellt bejakande av breda kompromisslösningar och en samtalets och samarbetets anda. Han betonar också att Gramsci talade relativt lite om den ekonomiska ordningen i samhället. Ur det vaskar Ehnmark fram att Gramsci skulle ha menat att revolutio-

nen i första hand äger rum i överbyggnaden – en kulturrevolution.

Gramsci är alltså dömd att tolkas på olika sätt, och man kan därför fråga sig om det är värt mödan att destillera fram sin egen Gramsci med de önskvärda attributen? Många har som Perry Anderson menat att den liberala tolkningen av Gramscis hegemonibegrepp – att ideologiska och kulturella faktorer överbetonas – verkligen har fog för sig utifrån originaltexterna och att man därför bör vara försiktig med det eller helt undvika det.⁵ En annan fråga är om man behöver ta vägen via hegemonibegreppet om det ändå bara är de ideologiska mekanismerna man är ute efter. Många av dem som använt Gramsci – som jag själv – har nämligen i praktiken läst honom som en ren ideologiteoretiker.

Ehnmarks Gramscitolkning är ett symptom på en central aspekt av vår samtids dominerande ideologi, nämligen att kulturella och öppet ver-

kande ideologiska faktorer rent allmänt överbetonas. Med andra ord; en idealism som vill tona ner sociala och ekonomiska faktorerens betydelse. Man ser världen som en kamp mellan idéer, till exempel "demokrati" mot "diktatur", snarare än som en strid om materiella resurser.

ÖVERDRIVER VI IDEOLOGINS BETYDELSE?

För hur långt räcker egentligen ideologiska mekanismer för att upprätthålla ett samhälle? Hur mycket tjänar de som förklaring till att Sverige och Västeuropa fungerar som det gör? Frågan om vilken betydelse ideologier faktiskt har och haft för upprätthållandet av olika maktförhållanden har stötts och blötts länge. Torbjörn Tännjö har nyligen sammanfattat hur kritikerna av ideologiförklaringen resonerar.⁶ De har inskräpatt att förtryckta avstår från uppror snarare för att de inte ser någon praktisk möjlighet att resa sig – det skulle kosta mer än det skulle smaka. Man kan vara fullt medveten om att det vore teoretiskt möjligt att demokratisera ägandet och inflytandet över företagen, men problemet är att de som äger produktionsmedlen har alla möjligheter att sabotera ett sådant vägval, genom att exempelvis flytta produktionen utomlands.

Det finns många andra icke-ideologiskt betingade skäl till att människor till synes finner sig i sin situation. Ens arbete kan ta all energi från politisk tanke och handling. Vardagliga problem som bekymmer över ekonomi och arbetslöshet gör också att de "stora" frågorna kan komma i andra hand.

Orsaken till att inte fler verkar för radikal förändring handlar alltså då inte så mycket om något "falskt medvetande". Det rör sig mera om något slags resignation; man är fullt medveten om att en bättre värld kan skapas, men i brist på konkreta alternativ ut ur situationen händer ingenting. Det är bättre att hålla fast vid det lilla man har snarare än att riskera att förlora allt. Denna situation av maktlöshet och resignation är dock i sin tur en grogrund för "avledande" ideologier, till exempel nationalism.

Med detta perspektiv kommer vi nära de faktiska maktförhållandena. I slutändan tycks det handla om en avsaknad av tydliga alternativ och brist på organisering som skapar passivitet.

Med dessa reservationer kan man övergå till att analysera de ideologiska mekanismer som trots allt existerar i samhället – utan att alltså binda sig vid någon förförståelse av att ideologin skulle utgöra si eller så stor andel av den övergripande förklaringen till varför maktförhållandena hålls intakta. Då kan man mycket väl tala i termer av dominerande ideologi eller borgerlig hegemoni, så länge man förstås identifierar hur de ser ut och varför de ser ut som de gör.

MIN KLARSYN OCH DIN IDEOLOGI?

För tydlighetens skull måste man först reda ut om man med "ideologi" avser endast de idéer och föreställningar som motarbetar de målsättningar man själv anser förnuftigast. I just denna text ska jag hädanafter, av praktiska skäl, endast tala om de ideologier som stödjer de rådande, orättvisa maktförhållandena.

Detta är emellertid ett delikat principiellt

problem. När man talar om ideologi på det ovan nämnda sättet finns alltid risken att man faller in i lättgenomskådade resonemang av typen ”mina barn och andras ungar”. Många anlägger stor möda på att demaskera idéer och verklighetsbeskrivningar som motparten för fram, samtidigt som de är mindre nogräknade med de egna, alternativa motbilderna.

Mer allmänt måste man också fråga sig om det över huvud taget är intellektuellt försvarbart att inte räkna sina egna ståndpunkter som ideologiska. Om man svarar nej på det, kan man dock hävda att man hamnar i en relativistisk återvändsgränd; vad är det för mening att yttra sig om någonting alls, om man nu slagit fast att ens egna idéer är lika ideologiska som andras? Utan att här och nu svara på frågan vore en utväg att man åtminstone redogjorde för sin egen plattform och erkände det normativa i den; så här bör världen se ut. På så sätt skulle man undvika begrepp som ”sanna” eller ”egentliga” intressen och önskningar. Kanske kan man då också med visst samvete i behåll tala om ”falskt medvetande”, eftersom man med det inte vill implicera att det skulle finnas något ”sant” medvetande.

IDEOLOGIERS UTTRYCK

Det vore angeläget att försöka skissa upp hur ”det ideologiska landskapet” gestaltar sig idag, till exempel med Sverige som utgångspunkt. Där bör man diskutera hur de ideologiska mekanismerna ser ut, var och hur de förmedlas och i vilka relationer de står till varandra. Detta är förstas ett stort projekt, och här ska bara några tankar ställas upp hur ett sådant skulle kunna se ut. Det är genom konkreta exempel och empiriska analyser som man bäst fördjupar diskussionerna om ideologiska mekanismer – det är så lätt hänt annars att det blir tom begreppsexercis.

Ett sådant projekt utgår från att betona att ideologiska processer verkar på många olika plan. Vissa är subtila och sitter djupt i folks medvetanden sedan generationer tillbaka, andra är ”grövre”. Vissa verkar på en universell eller internationell nivå, andra på mer begränsade plan. Några är rena klassideologier, medan andra går på tvärs genom klassgränserna – inte minst de som rör etnicitet, sexualitet och kön.

I en ingående översikt över ideologibegreppets historia har Terry Eagleton satt fingret på sex olika sätt som ideologier brukar fungera på enligt de vanliga definitionerna. Dessa – homogenisering, handlingsorientering, rationalisering, legitimering, universalisering och naturalisering – är inte helt förenliga sinsemellan, men det är inte till någon nackdel. Ideologiska processer är som sagt av olika art i olika sammanhang, och det skulle knappast vara till hjälp att försöka inränga dem alla i någon rigid, enhetlig och slutgiltig teori.⁷ Med dessa uttrycksformer till hjälp kan vi nu göra en kort rekognoscering av det ideologiska landskapet.

Den första aspekten som Eagleton tar upp är homogenisering: ideologin tjänar till att forma bilden av enhetliga grupper med enhetliga intressen. Det kan paradoxalt nog handla om att betona att vi är individer snarare än medlemmar av olika klasser. En annan strategi är att betona

övergripande intressen över klassgränserna, till exempel att vi i första hand är svenskar, skattebetalare, européer, Volvoanställda, Säfflebor eller ungdomar.

Vidare brukar sägas att ideologier är handlingsorienterade. De ska tjäna till att något uppnås, som sänkta skatter eller krig mot Irak. Syftet kan också vara att vissa handlingar inte utförs – till exempel att folk ockuperar fabriken eller dagiset som hotas med nedläggning. En föreställning eller teori blir kort sagt till ideologi i och med att den kan leda fram till en faktisk politisk aktion. Det är förstas tydligast när det gäller partipolitiska doktriner och liknande. Men också underliggande vardagsideologier, som föreställningarna kring mäns och kvinnors roller, skapar konkreta politiska handlingar – om än ibland på lite omvägar.

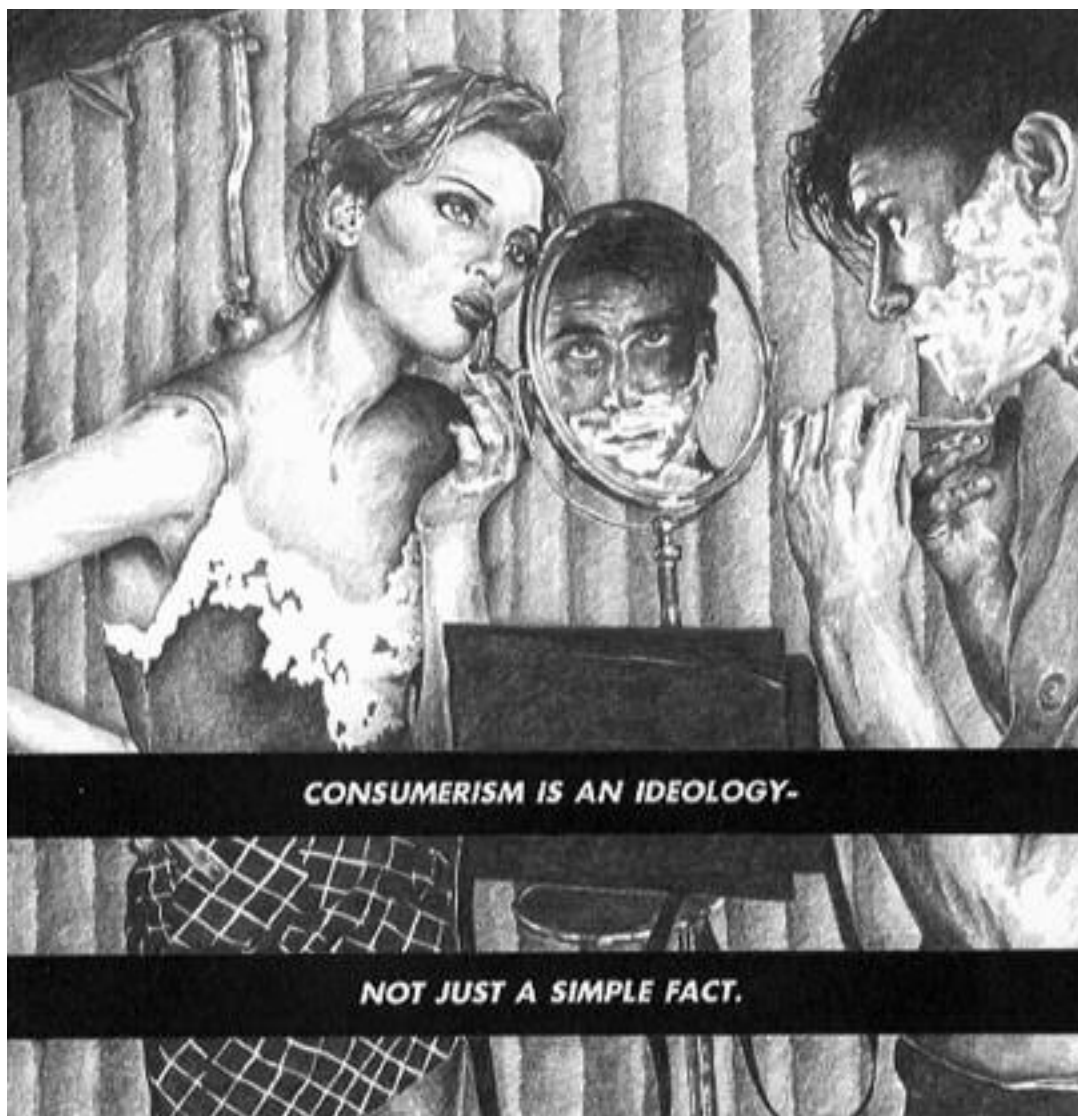
En ideologi försöker ofta ge så ädla motiv som möjligt för ett visst intresse eller en viss handling. Detta kallas rationalisering. Det kan vara att moderaterna säger att de vill ta strid för de lågavlönade när de vill sänka skatterna, eller att USA påstår att går in i olika länder för att införa demokrati. Överklassens förakt eller närmast fysiska motvilja gentemot underklassen har i alla tider omskrivits i andra och mer välsmakande former, som att samhället av naturen är uppdelat i olika klasser eller att de underordnade har sig själva att skylla. Rationaliseringsprocesserna

riktar sig lika mycket till den egna gruppen – för att intala sig själv att det man gör och tänker faktiskt är gott och förnuftigt – som till de andra.

Även de underordnade rationaliserar sin position. Det är lättare att stå ut med sin situation om man intalar sig att det kunde vara värre eller att förändring är omöjlig. Här träder ofta ideologier in som får den underordnade att känna sig privilegierad på åtminstone några sätt – till exempel religiositet, nationalism, rasism, sexism och homofobi.

Det rena samtycket till makten sker genom legitimering, genom att de underlydande accepterar de maktägandes position och premisser. Det kan handla om att man stöder monarkin eller att man tycker det är bra att McDonald's öppnar i stan eftersom det skapar arbetstillfällen. Vad som faktiskt utgör legitimering är förstas öppet för skilda tolkningar. Är deltagande i riksdagsvalen en sorts legitimering? Legitimerar man makten om man knyter näven i fickan och inte gör någonting? Liksom i fråga om rationalisering ligger man här nära den diskutabla tanken att de underordnade fångas av idéer som inte är i deras ”egentliga” intresse. Det torde alltid vara en öppen fråga om legitimeringen och samtycket sker av övertygelse eller av taktiska eller nödvärnna skäl.

De två sista aspekterna av ideologi hör till de

mest intressanta; de är också något överlappande. Den ena handlar om att ideologin tjänar till att universalisera vissa intressegrundade idéer, det vill säga framställa dem som allmängiltiga och eviga sanningar. Den tidiga borgarklassens valspråk om frihet, jämlikhet och broderskap var en sådan universaliserad ideologi – den var ju i praktiken endast förbehållen välbärgade vita män. Härifrån är inte steget långt till att många ideologiska ståndpunkter naturaliseras, det vill säga framställs som något så självklart och naturligt att de inte ens behöver diskuteras – de är helt enkelt ”sunt förnuft”. Här har vi alla sådana klyschor och halvkvädna fördomar som att danskar är gemytliga, brasilianare har fotbollen i blodet och att alla internationella konflikter mår bra av en svensk medlare.

IDEOLOGIN I DAGENS SVERIGE

När man ser över samtidens ideologiska landskap är det till stor del varianter av de två sista aspekterna man slås av. Att marknadsekonomin är den enda vägen till frihet och välstånd medan socialismen leder till förtryck, och att demokrati är något som har med parlament och val att göra men absolut inte med ägande, är ståndpunkter som oftast framställs någonstans i spänningsfältet mellan ”universell sanning” och ”sunt förnuft”. De behöver inte motiveras, det är bara så, det är de med avvikande åsikter som är ideologiskt anfrätta. Det är därför helt följdriktigt att det talats om ”ideologiernas död” när dessa libe-

rala värderingar nått dominerande ställning, eftersom de liberala värderingarna är just självklara sanningar.

En liknande ideologiskt betingad verklighetsbeskrivning är det allt vanligare talet om att det i själva verket inte existerar någon arbetarklass längre, utan att vi lever i ett postindustriellt samhälle där utbyte av tjänster och information får det hela att gå runt. Ett av de senaste exemplen står Per Svensson för i Expressen den 2 maj 2005, där han ironiskt talar om ”de få som tror att arbetarklassen fortfarande existerar också när det inte är första maj”. Detta hör väl till de mindre subtila ideologierna, och kan snarare hänföras till den sorts massiva desinformation som får genomslag bara genom att den upprepas tillräckligt många gånger. Delvis bottnar den väl i det faktum att arbetarklassen i mindre utsträckning idag består av män i tillverkningsindustrin – den gamla schablonbilden av riktiga arbetare. Även om andelen LO-medlemmar må vara något mindre nu än tidigare uppvägs det av att många skikt som tidigare räknades till tjänstesektorn numera bör räknas till arbetarklassen, eftersom anställningsförhållandena och möjligheterna att påverka sin egen arbetssituation påverkats i negativ riktning.⁸

De här nämnda exemplen på ideologiska uttrycksformer befinner sig på olika nivåer. I vissa fall handlar det närmast om lögn och desinformation, det vill säga om rätt grovkalibriga ideologiska strategier. Om man använder

Irakkriget som exempel är den starkt vinklade mediabildens skarpa åtskillnad mellan goda och onda ett uttryck för dem. Något mer utstuderad är strategin att kategorisera amerikanska och brittiska övergrepp som undantag snarare än som regel, medan den omvända måttstocken anläggs på motståndet där självmordsbombarna mot civila utpekade som det typiska och definierande.

Dessa rätt uppenbara strategier förutsätter dock att mer subtila ideologiska mekanismer berett vägen för att den svartvita mediabilden kan sväljas. Och de har med identitet och vikänsla att göra. Vilken betydelse har decenniernas kulturinflytande från USA i TV och filmer, genom vilka en sorts grundläggande värdegemenskap skapats med den dominerande amerikanska kulturen? Man kan knappast underskatta hur många svenskar som faktiskt spontant tyckte att 11:e september-händelserna hörde till det värsta som någonsin hänt i världshistorien, och som sedan kände sig hemma i den vilda västern-retorik som Bushadministrationen drog igång. På motsvarande sätt kan man undra hur det egentligen är med empatin för döda, lidande eller terroriststämplade muslimer. Vilken betydelse har den orientalism och islamofobi som länge nöts in haft för detta?

IDEOLOGI SOM LÖGN

En grundsten för våra liberaldemokratiska kapitalistiska system är föreställningen att samhällsdebatten i grunden är förnuftig och rationell, där argument prövas och analyseras fram och tillbaka. Var och en som inte är allt för blåögd vet att det inte är så. Det verkar inte spela så stor roll hur mycket man än visar på tveksamheter och lögnaktigheter i maktens ageranden och retorik. Att USA ljugit om Iraks massförstörelsevapen och kopplingar till Al-Qaida, eller om sin roll i Latinamerika, tycks inte ha någon betydelse – så länge tillräckligt många väljer att helt enkelt ignorera sådana saker.

Det ligger nära till hands att tro att de maktägande medvetet ljuger, för att de vet att kritik och avslöjanden kommer ändå bara att drunkna i mediebruset. Än enklare blir det när man desutom regelmässigt brännmärker motsidan på olika sätt – som fascister eller ”brunvänster” – som de senaste åren blivit allt vanligare.

På ett liknande sätt är det med frågan om rättssamhällets och polisens agerande efter Göteborgskravallerna. Det verkar kvitta hur mycket journalister och aktivister än försökt upplysa om domarnas tveksamma underlag eller om polisens agerande under toppmötet. Man slår till dövörat och håller fast vid den verklig-hetsbeskrivning som media och polis pumpade ut från första början. Eller för att nyansera det lite; många har helt enkelt vare sig tid eller möjlighet att sätta sig in i saker som inte här och nu påverkar en personligen.

Många undersökningar har visat att en stor befolkningsmajoritet stödjer polisens agerande och har mycket liten förståelse för ”dom som slog sönder Göteborg”. Ett tecken på det är också att tingsrätternas domar – med dess stora

nämndemannainflytande – blev hårdare än i högre instanser.

Och hur ska man förklara det i sin tur? En viktig pusselbit kan sökas i den svenska självbilden, formad under lång tid. I skolan, i historieskrivningen och i de politiska högtidstalen har generationer av svenskar fått höra att Sverige är ett av jordens bästa länder – med en urgammal demokratisk tradition, allemansrätt och med världens äldsta tryckfrihet. Här finns inga djupgående klyftor eftersom det gamla klassamhället har upphört att existera. I Sverige sätter vi oss ner och löser våra konflikter fredligt i god samförståndsanda.

Dessa föreställningar ligger som ett halvt omedvetet raster i medvetandet, och därigenom blir det lätt att resonera vidare så här i fråga om Göteborgshändelserna: i Sverige fälls per definition inga politiska domar, så om någon påstår motsatsen så måste det vara falskt. Det kan inte vara något fel på polisen och domstolarna – detta är ju Sverige! Att det över huvud tagit uppstått kravaller måste bero på främmande inflytande, tyska terrorister till exempel, som lyckats uppvisa de där våldsamma snorungarna som dessutom klär sig så konstigt.

Detta åskådliggör tydligt hur samhället i slutändan vilar på ett statligt våldsmonopol. Blir det hotat så slår det tillbaka med repressiva metoder. Den ideologiska makten och den repressiva makten står inte emot varandra, tvärtom samverkar de. Ideologiska mekanismer används för att avdramatisera och begripliggöra den repression som äger rum, så att den inte tillåts skada bilden av ett fredligt och demokratiskt samhälle. Det sker genom att ”de andra” skuldbeläggs och närmast avhumaniseras. Om de avvikande framställs som ett hot, som en enda stor massa, blir det lättare att – med hjälp av media – uppstå en lynchjustis. Rättsövergrepp kan därigenom ske med den tysta majoritetens goda minne – de blir legitima.

Samma sak – att möjliggöra våld och repression samtidigt som man försöker bevara den demokratiska och fredliga fasaden – ser vi ännu tydligare på ett internationellt plan, genom utpekandet av regimer och motståndsgupper som skurkstater och terrorister. Då kan nästan vilka metoder som helst berättigas.

Kan man då dra några generella slutsatser av detta? En är att man bör vara medveten om risken att ideologiska faktorerens faktiska betydelse i samhället överdrivs. Det räcker inte att erövra tankar och idéer, eller att genomskåda maktens diskurs. Uppenbarligen tycks ideologi- och mediakritik ha mindre betydelse än vad man kanske kunde hoppas, åtminstone den sort som vill avslöja uppenbara diskrepanser mellan vad som sägs och vad som görs. De maktägande kan helt enkelt ignorera den, eller så kan de taktiskt erkänna att de gjort fel, eftersom man kan vara säker på att det hela snabbt glöms bort igen. Detta förutsätter i sin tur djupliggande ideologiska mekanismer, som medfört att många litar på den ”goda” sidan vad den än säger, och konsekvent misstror de ”onda” vilka argument de än för fram.

Orsaken till passivitet ligger nog till stor del i att samhället tycks så oerhört svåröverskådligt med maktstrukturer på så många olika nivåer: på arbetsplatsen, i nationen eller på internationell nivå. De oppositionella rörelser som finns upplevs säkert med rätta som allt för små, allt för splittrade och – i många fall – allt för förknippade med socialismens misslyckanden i det förflutna för att i dagsläget kunna erbjuda något realistiskt alternativ.

Man ska givetvis fortsätta att avslöja lögnen och motarbete alla de subtila ideologier som nu ingår i mångas tankevärld och som i slutändan motverkar förändring av sakernas tillstånd. Men det krävs något mer; exempel på framgångsrik kamp i samtiden och idéer av positiv natur. Det kan vara någon sorts nya framtidsvisioner och

handfast övertygelse om att förändring är möjlig. Torbjörn Tännjö har nyligen skrivit att vad vi behöver är kanske snarast mer ideologi än mindre – för att inskräpa att det kan gå att omskapa förhållandena även om det ser svårt ut. Sådana resonemang har förts förr i den socialistiska traditionen, till exempel av Georges Sorel som förespråkade handlingseggande myter och Ernst Bloch som inskräppte att vi behöver utopier för att öppna horisonterna mot ett nytt samhälle. Och på ett mindre teoretiskt plan har förstås socialister i alla tider haft ett rättvist framtidsrike i sikte.

Detta är givetvis lättare sagt än gjort. Hur man går vidare, med att förena ideologikritik och formulering av nya framtidsmål med vidarebyggnaden av en bred och livskraftig rörelse för radikal samhällsförändring, är förstas en rätt knivig fråga. Säkert är det däremot att resignation inte lär leda till en bättre värld. ■

NOTER

1. Tony Fluxman, "Marx and the theory of ideology": <http://people.su.se/~guarr/Texter/Fluxman%20on%20Marx%20Theory%20of%20Ideology%20Jan%202005.pdf>
2. Raymond Geuss, *The idea of a critical theory: Habermas and the Frankfurt school*, Cambridge University Press 1981.
3. För en grundlig genomgång se Terry Eagleton, *Ideology*. An Introduction, Verso 1991.
4. Perry Anderson, "The Antinomies of Antonio Gramsci", i *New Left Review* nr 100 (1976).
5. Detsamma gör t.ex. Andreas Malm i *När kapitalet tar till vapen. Om imperialism i vår tid*, Agora 2004.
6. DN Kultur, 12 mars 2005.
7. Eagleton, *Ideology*, s. 1 f, 45–61.
8. Stefan Svallfors, *Klassamhällets kollektiva medvetande. Klass och attityder i jämförande perspektiv*, Boréa 2004; Anders Neergaard, "En klass ömsar skinn", *Arbetaren* nr 17, 2005.

”IDÉEN OM STRUKTURELL RASISM DÖLJER DET VERKLIGA INTEGRATIONSPROBLEMET”

Domineras den officiella synen i frågorna om invandring och integration av ideal och begrepp som skymmer viktiga företeelser, vilka bör utforskas för att skapa en verklig förståelse för problematiken? Det menar socialantropologen Aje Carlbom i detta debattinlägg och hänvisar bland annat till sina forskningsresultat från ett fältarbete i Rosengård i Malmö, som han menar kastar nytt ljus över integrationens möjligheter och svårigheter.

För tjugo år sedan ansågs det som progressivt eller radikalt att vara antirasist. Då var ideologin en del av den kritik som formulerades utanför det etablerade politiska systemet. Idag är det, tvärtom, nödvändigt att omfatta antirasistiska ideal för att kunna göra karriär och skaffa sig materiella förmåner. Från att ha varit en motståndets ideologi har antirasism, precis som feminism, inlemmats i statens institutioner där dess bärande idéer är hegemoniska. Regeringskansliet, Riksantikvarieämbetet, politiska partier från vänster till höger, Sveriges radio, Integrationsverket, högskolor och universitet och så vidare, administrerar idag verksamheten utifrån en tankestruktur där feministiska, pluralistiska och antirasistiska ideal utgör norm. Idealens genomslagskraft märks inte minst i den akademiska världen. Forskare vet att det är säkrast att kryssa i genusrutan på ansökningar till Vetenskapsrådet, även om de är ointresserade av könsfrågor.

Flera av de feministiska och pluralistiska idealen är naturligtvis goda och bör ingå i ett humanistiskt tänkande. Som alltid när det handlar om ideologiskt grundade synsätt finns dock ett antal problem förknippade med att vara alltför hårt bunden till en viss typ av ideal. Ideologier tenderar, som Göran Therborn och andra har påpekat, att belysa vissa sociala fenomen och utelämna andra.¹ Följden av detta är att ideologier kan förvandlas till intellektuella hinder för att förstå olika företeelser. Viktiga och stora kunskapsfält kan därmed förbises på grund av att det primära intresset är att få genomslag för vissa ideal snarare än att genomföra förutsättningslösa studier av samhället.

Detta är tydligt i Sverige när det gäller frågan om kulturell mångfald. Idealerna i mångfaldsideologin styr tänkandet så hårt att det bara finns plats för en viss typ av ”kunskap” inom ramen för dess idévärld. Förenklat kan man säga att ideologin konstruerat ett antingen- eller tänkande där utrymmet för ”positiva” aspekter av invandring är stort medan utrymmet för aspekter som kan uppfattas som ”negativa” är mini-

malt. Så är det inte alltid och överallt. Under senare år har diskussionen öppnats upp för fler kritiska röster. I Malmö har till exempel journalisten Lars Åberg pekat på flera allvarliga problem i Rosengård. Det har även Marie Hendra och Yamam Al-Zubaidi, verksamma i Rosengårds hårdast utsatta delområde Herrgården, gjort. I flera år har Haideh Daragahi diskuterat hur islamiska friskolor riskerar att förstärka marginaliseringen av en redan marginaliserad grupp. Den officiella versionen av mångfald, den version som dominerar i de offentliga institutionerna, bygger dock på tudelningen som nämnts ovan.

IDEOLOGISKA PAKET

Ideologiska perspektiv kan beskrivas, som John B Thompson uttryckt det, av ”paket” av olika idéer som är både deskriptiva och normativa till sin karaktär.² Idéerna är således sammanflätade med varandra i en större tankestruktur som i regel bygger på en viss logik. När det gäller frågan om mångfald så hänger denna ihop med frågan om integration och vad som utgör integrationsproblemet. Idéen om mångfald är också relaterad till en underförstådd förståelse av vad en invandrare är. Tillsammans bidrar samtliga idéer till att konstruera en världsbild som innehåller speciella typer av beskrivningar och förklaringar till olika problem och förslag på åtgärder för att lösa problemen. De ideologiska paketen innehåller också uppfattningar om vad som är bra/dåligt, gott/ont och rätt/riktigt, det vill säga idéer och föreställningar om moral. Man kan naturligtvis vara mer eller mindre styrd av en tankestruktur eller världsbild. Vissa har, för att knyta an till Pierre Bourdieu, förkroppsligat det ideologiska paketet på ett sätt som gör idealerna så självklara att de befinner sig bortom möjligheten till kritisk reflektion. För andra kan det handla om ett system av idéer man kopplar in sig på i offentliga sammanhang för att inte råka illa ut eller för att kunna erbjuda olika typer av offentliga resurser.

Det övergripande politiska målet för eliten i dagens Sverige är, i enlighet med mångfaldsideologins ideal, att konstruera ett samhälle präglat

av etnisk, religiös, sexuell och kulturell mångfald. Ibland anges funktionshinder som en del av mångfalden, ibland antyds till och med att klass ska vara en del av den nya, heterogena nationalstaten. Detta mål brukar ställas i relation till en beskrivning av vad man inte längre vill ha, nämligen ett samhälle som präglas av kulturell homogenitet. När det gäller integration är idealet att invandrare ska kunna vara kulturellt annorlunda och samtidigt delta i nationalstatens etablerade offentlighet med allt vad detta innebär av arbete och politik. Det har dock varit förenat med svårigheter att få denna typ av deltagande att fungera. Många är marginaliserade från de arenor där integrationen är tänkt att äga rum. Arbetslösheten bland invandrare är hög. Många lever isolerade från den svenska majoritetsbefolkningen. Inget av detta är nytt. Det har varit ett stående inslag i diskussionen om det mångkulturella samhället de senaste trettio åren.

Integrationsproblemet, så som det uppfattas och formuleras inom ramen för mångfaldsideologin, är att reducera det till en sak: den svenska majoritetsbefolkningens tänkande. Termerna som används varierar beroende på vilken typ av diskurs man befinner sig inom. När det gäller svårigheterna som muslimer står inför brukar man tala om ”islamofobi” eller ”orientalism”. Talar man om invandring i allmänhet använder man ord som ”främlingsfientlighet” eller ”rasism”. Ibland används metaforer som ”stänga ute”. Boktiteln på en av Agoras årsböcker, ”Det slutna folkhemmet”, utgör en god illustration till hur man inom ramen för mångfaldsideologin uppfattar vad som är det stora integrationsproblemet.³ Oberoende av vilka ord vi föredrar att använda för att beskriva integrationsproblemet så handlar det om en enda sak, nämligen att integrationen kan fungera endast om man förändrar tänkandet hos infödda svenskar i majoritetssamhället. Denna lösning på integrationsproblemet har förts fram mer eller mindre ihärdigt i flera decennier. Producenter man tillräckligt mycket information om andra kulturer så förändras tänkandet och därmed inställningen till invandrare. Ökar man kunskaper

bild: Per Olof Larsson

Hammarkullefestivalen i Göteborg 2005.

pen om andra kulturer så kommer integrationen att fungera. Kort sagt, det avgörande hindret för integration ligger förborgat i det svenska kollektiva medvetandet.

BEGREPPET RASISM

Tidigare användes ofta de snällare uttrycken främlingsfientlighet eller kulturell homogenitet när man karakteriserade integrationsproblemet. I samband med en förskjutning av makten har emellertid en liten grupp akademiska aktivister lyckats få gehör bland socialdemokratiska politiker för att integrationsproblemet ska beskrivas med termen "rasism". Exakt vad som är rasism

EN ARTIKEL AV AJE CARLBOM

Artikelförfattaren är socialantropolog vid Lunds universitet. Har bland annat publicerat avhandlingen: *The Imagined versus the Real Other*.

och vad som inte är det är emellertid oklart. Idag är det inte bara nynazister och högernationalister som betraktas som främlingsfientliga eller rasistiska. Innehållet i kategorin har expanderat. Den biologiska rasismen, där fenotypiska eller fysiska egenheter ansågs ligga till grund för moraliska kvalitéer, har kompletterats med föreställningar som betonar "vardagsrasism", "kulturell rasism" och "strukturell rasism". Rasismen har, anser vissa aktivister, blivit en "dolt" fiende som lurar överallt i samhället. Något gåtfullt är det hur man kan vara säker på att det överhuvudtaget existerar ett fenomen som rasism när detta är dolt? Är det dolt för vissa men inte för andra? Vad krävs i så fall för att hitta det utöver en stark tro på att så är fallet?

Det är ett problem att föreställningen om rasism har fått ett så stort genomslag i Sverige. Följden av detta är att den antirasistiska kampen har blivit godtycklig. Vem eller vilka är det som

ska bekämpas när "alla" betraktas som rasister? Politik bygger ofta på att man utser en fiende, föreställd eller verklig. Här är det öppet för att hela befolkningen blir politisk måltavla för en upplyst, men totalitär, elit av akademiker och politiker som utifrån de rätta idealen har tagit sig an att skapa en ny människa. Problemet är naturligtvis, som Alain de Benoit påpekat, att när alla är rasister är ingen rasist.⁴ Eller, så hamnar man i det intellektuellt absurda förhållandet att om en svensk pensionär säger "det bor för många invandrare i mitt bostadsområde" jämföras det med det nazistiska påståendet "alla judar måste utplånas eftersom de tillhör en lägre stående ras". När alla företeelser som på något sätt är kritiska i förhållande till invandrare/invandring beskrivs som rasism så trivialiseras den riktiga rasismen. När "alla" kritiska uttryck är en fråga om rasism är det nödvändigt att formulera en lagstiftning som är så bred i sitt

bild: Peter Belfrage

omfång att den blir i det närmaste omöjlig att upprätthålla. Att rasismen är strukturell implicerar exempelvis att hela det svenska samhället borde ställas inför rätta.

Många som använder ordet rasism förväxlar ofta detta med den mildare Vi/Dom företeelse som brukar kallas etnocentrism, det vill säga det universella faktum att människan har en tendens att tolka och värdera främlingar utifrån kategorier hämtade i den egna kultursfären. Ur antropologisk synvinkel är detta fenomen varken särskilt märkligt eller moraliskt upprörande. Det är en mänsklig konstant som ligger till grund för vår förmåga att konstruera olika typer av gemenskaper. Claude Levi-Strauss har exempelvis påpekat, med en tidigare epoks språkbruk, att "primitiva" folk ofta har haft ord för den egna gruppen av typen "men", "the good ones", "the excellent ones", "the complete ones", samtidigt som de Andra utgjort exempel på "bad people", "nasty people", "land monkeys" och "lice eggs". I kombination med makt har alltid den dominerande gruppen större möjligheter att få genomslag för grova generaliseringar än de som befinner sig på lägre positioner i hierarkin. Det betyder emellertid inte att de "förtryckta" agerar mindre etnocentriskt eller fördomsfullt, eller att de skulle göra så om de lyckades ta makten.

Svenska pluralister uttrycker ibland tanken att etnocentrism (med allt vad detta innebär av fördomar och Vi/Dom tänkande) är en företeelse som det är möjligt att göra sig av med, eller i alla fall något man borde göra sig av med. Självklart

är det något man ständigt bör reflektera kring, men det kan vara svårt att hitta en fungerande hållning. Människan verkar ha en kognitiv konstruktion som gynnar förenklade förklaringar eller beskrivningar. En försvarande omständighet är att ett samhälle som gjort kulturell mångfald till en dygd riskerar att aldrig bli av med etnocentriska eller främlingsfientliga uttryck, eftersom det är en ideologi som bygger på en betoning av skillnaderna mellan människor. Den brittiska debattören Yasmin Alibhai-Brown har illustrerat detta med den situation som uppstod i den skola där hennes dotter gick.⁵ Skolan, som var mångkulturell, drev en pluralistisk linje där värdet av tolerans stod högt i kurs. Ju hårdare skolan drev sitt mångkulturella program, påpekar Alibhai-Brown, desto mer etniskt uppdelad blev skolan. Den ständiga betoningen av etnicitet, kultur och religion gjorde flickorna medvetna om hur annorlunda de var i förhållande till varandra. Detta skapade en etnisk uppdelning av skolan där flickorna hamnade i konflikt med varandra istället för att komma samman i en gemenskap.

SPEGELVÄNDA FÖRDOMAR

Identifikation är ofta negativ i den meningen att den utgår från vad Vi inte är i förhållande till Dom. I ett samhälle där kulturell mångfald ständigt framhålls är det alltså upplagt för att etnocentrismen förstärks istället för försvagas.

Dessutom är det så att även de mest övertygade antirasister och mångfaldsanhängare ofta bygger sina argument på fördomar om hur

svenskar och invandrare är. Journalisten Lasse Sandström, som varit redaktör för tidningen Rosengård, menar till exempel i sin senaste bok om rasismen i massmedia, att muslimska män "hade fördomar mot etniska svenskar och vårt sätt att leva" när de under hans tid i stadsdelen undvek att hälsa på svenska kvinnor genom handslag.⁶ Detta är en fördomsfull tolkning. Att undvika handslag med okända kvinnor är för många troende muslimska män en fråga om att visa sin respekt för Gud och familjen. Det har att göra med gudstro, inte med fördomar mot svenska kvinnor. Att beskriva de muslimska männen synsätt som en fördom eller att inte acceptera det, är att ge uttryck för en etnocentrisk ståndpunkt.

Skillnaden mellan ett antirasistiskt synsätt och ett rasistiskt ligger inte nödvändigtvis i att den ena positionen är mer eller mindre fördomsfull eller "rasistisk" än den andra. De är, som påtalats av vissa forskare, varandras spegelbilder. I grunden bygger båda synsätten på en förenklad, grovt generaliserad bild av vad "invandrare" är och gör. Det vill säga, både antirasister och rasister är fixerade vid vissa föreställningar om andra "kulturer" snarare än vid kunskap om vad olika individer tänker eller gör. Det är lika fördomsfullt att vara väldigt förtjust i andra kulturer som det är att tycka illa om andra kulturer. Utsagan "jag gillar normmän" bygger på fördomar, liksom utsagan "jag ogillar normmän". Att hävda att "invandrare" ska ha mer makt bygger på starka fördomar om en grupp på omkring en miljon individer.

Däremot är det självklart så att kompetenta individer oberoende av ursprung ska ha möjlighet att erhålla positioner i samhällets maktstruktur. Men inte av etniska eller religiösa skäl utan för att de är meriterade för uppgiften. Mångfaldsideologins hållning, att det är etnicitet och religion som ska bidra till att samhället berikas, är i princip lika rasistisk som andra synsätt där det är ytan som utgör underlag för slutsatser om vilka människorna är. Slavoj Zizek har påpekat att mångkulturalismens (ett annat ord för mångfald) toleransideal bygger på en hållning som är lika distanserad från människor som den klassiska rasismen var. Han menar, ett synsätt värt att fundera över, att det är en sorts falsk tolerans som bara kan formuleras utifrån en överlägsen position.⁷

Det saknas också övertygande belegg för att det är just rasism som hindrar invandrare från att få arbete. Termen är, liksom termen marxism-leninism var för den sovjetiska centralkommittén, en tom markör som kan fyllas med ett innehåll som konstrueras improvisatoriskt.⁸ Genom att undvika en precis definition av ord som diskriminering och rasism är det alltid öppet för en subjektiv användning av termerna. Detta omöjliggör en rationell eller vetenskaplig diskussion, men är ytterst användbart i politisk verksamhet där det gäller att misstänkliggöra motståndaren. Termen rasism används främst som ett vapen i den symboliska striden mellan olika politiska grupperingar. Det analytiska innehållet har ett andrahandsvärde. Slutsatsen att det är rasism som gör att invandrade perso-

ner nekas arbete är sannolikt förhastad.

Naturligtvis bör man väga in möjligheten att invandrade personer är utsatta för rasism (läs: övertygelsen om vissa rasers biologiska överlägsenhet) i Sverige. För att komma åt de verkliga problemen och lösningarna på dessa är det emellertid av vikt att kunna göra distinktioner mellan olika fenomen, exempelvis mellan etnocentrism och rasism. I vilka situationer diskrimineras invandrare på grund av hudfärg? I vilka situationer är det klasstillhörighet som sorterar bort invandrare? I vilka situationer är det bristande färdigheter i svenska som gör att de inte kan få jobb? När handlar det om utbildning? Vilken typ av logik organiserar arbetsgivares beslut? Att sortera in allting under termen "strukturell rasism" riskerar att korrumpera tänkandet och lamslå hela frågan om utanförskap. Ordet rasism har en så stark moralisk laddning att man riskerar att göra fenomenet med utanförskap till en fråga om huruvida någon är "god" eller "ond" när det kanske handlar om andra saker. Den förre integrationsutredaren, Anders Westholm, som kickades av Mona Sahlin efter påtryckningar från olika aktivister, ville genomföra empiriska studier som var öppna för att man prövade olika hypoteser kring integrationsproblemet. Den nuvarande utredaren, Masoud Kamali, har tyvärr redan på förhand bestämt sig för vad som är sant. Ännu mer ideologiproduktion riskerar att bidra till att konfliktnivån höjs kring integrationsproblemet.

STRUKTURFÖRÄNDRINGAR ÖVER TID

Ett annat problem är att mångfaldsperspektivet betraktar samhället som om det befunnit sig i status quo i alla avseenden, utom i fråga om rasism som genomgått en expansion från biologi till kultur. Antagandet är att integration idag kan, och kommer att ske, i samma typ av samhälle som var verklighet för trettio år sedan när integrationspolitiken formulerades. Att reducera problemet till en fråga om rasism får till följd att förändringarna som ägt rum i kapitalismens organisation undanhålls från analysen av vad som försvårar, kanske rentav förhindrar, integration. Avindustrialisering i västvärlden, införande av personalsparande teknologi, en ny nätverksbaserad arbetsorganisation som gynnar unga människor, kort sagt, införandet av "den nya ekonomin" har fått till följd att det är oklart vad människor ska integreras i. Arbetskraftsinvandrare inlemmas i en nationalstatligt organiserad tillverkningsindustri där de kunde stanna i flera decennier och planera för framtiden. Dagens invandrare har att bli integrerade i en global ekonomisk struktur som bygger på osäkra anställningsvillkor för alla; en projektekonomi utan långsiktig stabilitet där man som anställd är tämligen maktlös. Det ligger i sakens natur att konkurrens och osäkerhet är en del av den här typen av organisation. Ska vi vara realistiska är sannolikheten hög för att en stor andel av första generationens invandrare (de som kommit i vuxen ålder) aldrig kommer att bli integrerade i den etablerade ekonomin. Marknadsvärdet på deras kompetens är, tyvärr, för lågt eller obefintligt. Arbetskraftsinvandring, som regelbundet förs fram i den offentliga debatten, handlar

inte om att importera fattiga bönder från Afrika eller Mellanöstern utan om att dagens globala företag konkurrerar om en välutbildad expertis oberoende av ursprung. I det postindustriella samhället har det skapats andra förutsättningar för integration än de som var verklighet i industrisamhället. Idag är instabiliteten större, företag kan när som helst flytta kontor och produktion till andra delar av världen.

Om västerländska arbetsgivare vore extraordinärt rasistiska skulle det naturligtvis vara svårt att flytta verksamheten till delar av världen där de tvingas anställa icke-vit personal. Svenska företag i Sverige verkar även de väl så villiga att anlita "invandrare", så länge priset på arbetskraften är det rätta. Volvo i Göteborg anställde till exempel slovakiska arbetare från ett slovakiskt företag för 2.600 kronor i månaden. IBM och Telia Sonera har importerat indisk arbetskraft som efter avslutad gärning återvänder till Indien med sina familjer. Är detta strukturell rasism eller är det bara frågan om att kapitalismens vinstmaximeringsprincip styr vem som anställs?

bild: Joakim Svensson

Det finns skäl att börja förstå integration på ett annat sätt än genom den hegemoniska föreställning som säger att invandrare ska bli delaktiga i nationalstatens gemensamma offentliga struktur. Integration kan idag ta sig flera olika uttryck. Vissa invandrare blir delaktiga i, som Christer Norlin påpekat, arbetarrörelsens etablerade organisationer. Andra skaffar sig en utbildning och lyckas till slut få en projektanställning eller ett lönearbete som när som helst kan upphöra. En stor andel migranter verkar dock bli integrerade i helt andra ekonomiska, sociala och politiska projekt än nationalstatens.

Många forskare pekar idag på att dagens invandrare inte bryter med sina tidigare liv utan fortsätter vara delaktiga i olika typer av transnationella verksamheter. Det är otillräckligt, för att inte säga meningslöst, att reducera de nya formerna av integration till en fråga om diskriminering eller rasism i majoritetssamhället.

ETNISK ENKLAVISERING

Forskare som studerat den globala ekonomin har pekat på att det växer fram en ny serviceklass i de metropoler som dragit till sig kapital. Saskia Sassen har till exempel visat att migranter etablerar restauranger, städfirmor, taxirörelser och andra inrättningar, som lever på det ökande antal tjänstemän som arbetar i data- och försäkringsbranschen.⁹ Samma typ av fenomen är det möjligt att observera även i en mindre stad som Malmö. Här har, i samband med avindustrialisering och en omfattande invandring, antalet "etniska" livsmedelsbutiker, taxiföretag, restauranger och andra serviceinrättningar ökat i omfattning de senaste trettio åren. Expansionen är möjlig att observera i hela stadsrummet, men är mest påtaglig i stadsdelen Rosengård och i kvarteren runt Möllevångstorget.

Det är naturligtvis möjligt att tolka förändringarna positivt, som att stadsbilden blir mer exotisk, levande eller kosmopolitisk. Men det är ett problem om man relaterar de etniska institutionerna till frågan om integration. Trots allt har vi en stat i Sverige som lägger stora resurser på att invandrare ska bli delaktiga i den etablerade svenska offentligheten. Etableringen av etniska institutioner innebär att integrationsprocessen för många invandrare kan ta sig helt andra uttryck än det officiella perspektivet ger sken av. Här finns en hel del forskning att göra. Det är till exempel oklart huruvida verksamheterna ingår i nationalstatens vita, gråa eller svarta ekonomi. Dessutom är det ofta frågan om patriarkalt organiserade familjeföretag där arbetskraften står utanför arbetsmarknadens organisationer. Här kan det till exempel finnas en lojalitetskonflikt mellan familjens krav och skyldigheter och på de rättigheter arbetstagare har i det svenska samhället. Steven Gold påpekar i *Axess* nr 4 att etniska ekonomier ofta kan byggas upp tack vare billig arbetskraft.¹⁰ Detta bör man kunna väga in i analysen av integrationsproblemet. Undlåter man att göra så finns risken att man accepterar att en viss kategori invånare lever under sämre förhållanden än majoritetsbefolkningen. Då väger rädslan att uppfattas som rasist tyngre än viljan att genomföra analyser av eventuella missförhållanden. Internationellt är detta en accepterad kunskap, något Golds artikel är ett exempel på. I Sverige är det förenat med stora svårigheter att formulera frågor och problem kring etniska institutioner eftersom det uppfattas som ett "misstänkliggörande" av invandrare.

De kommersiella institutionerna ingår i den nya typ av etnisk uppdelning av staden som jag i min avhandling kallar för enklavisering.¹¹ Segregation, etnisk och klassmässig, associeras ofta enbart med boende. Människor med annan bakgrund än svensk (eller svensk arbetarklass) är koncentrerade till samma bostadsområde där

bild: Per Olof Larsson

Hammarkullen i Göteborg

de passivt väntar på socialbidraget och på att få ett arbete. Poängen i mitt argument är att den etniska segregationen har genomgått en transformation från att ha handlat om boende till att också omfatta olika typer av institutioner. Ovan nämner jag butiker som en del av detta, men det är viktigt att också lägga till att det etablerats kulturella institutioner – som friskolor, daghem och moskéer (flera små och den stora som snart är färdigställd efter branden för ett par år sedan). Den här historiskt sett nya strukturen har fått till följd att möjligheterna och problemen för de senaste årens invandrare är annorlunda jämfört med hur det var för tidigare decenniernas arbetskraftsinvandrare. Dessa empiriska förändringar kan vara svåra att förstå och upptäcka om man låter tänkandet kring etnisk segregation vara styrt av föreställningar, som säger att uppdelningen av staden helt och hållet beror på den rasistiska majoritetsbefolkningen.

Mest påtagliga är förändringarna för den arabiska gruppen. I Malmö har det sedan i slutet av 1980-talet etablerats en arabisk offentlighet som innebär att människor kan upprätta kontinuitet mellan livet i hemlandet och det nya landet. För att överleva i vardagen finns idag ingen tvingande anledning att till exempel lära sig svenska eller att etablera kontakter i det svenska samhället. Man kan försörja sig med hjälp av bidrag, det finns gott om butiker som saluför billiga livsmedel man är van vid från hemlandet, här finns möjlighet att socialisera barnen till muslimer i någon av Koranskolorna och i arabiska friskolor. Fredagsbönen kan förrättas i någon av moskéerna och ofta lever man nära vänner och släktingar. Arabiska kan användas i både det privata och det offentliga. Det är enkelt att få tag i arabiska böcker och tidskrifter. Flertalet hushåll

är också utrustade med parabolantennor som gör det möjligt att titta på någon av de ungefär tjugo arabiska tevekanaler som utsänds från andra delar av världen. Enligt islamologen Anne Sofie Roald är det så att en överväldigande majoritet arabisktalande i Öresundsregionen föredrar arabisk teve framför svensk.¹² Till detta kan man lägga att den svenska skolan i Malmö har infört undervisning på arabiska i vissa årskurser. Olika typer av lokala och globala verktyg kan alltså användas för att leva inom ramen för en avskild värld.

RELIGIONENS TYNGD

För individen som lever i detta sociala sammanhang uppstår ett paradoxalt förhållande. Å ena sidan skänker enklaven en viss trygghet, å andra sidan är den ett hinder för integration in i det svenska samhället. Här är det möjligt att umgås med likasinnade, etablera sig i olika typer av religiösa gemenskaper och uppföstra barnen till goda muslimer. Det är en social miljö som uppmuntrar en integrationsprocess som bygger på en annan logik än den som förs fram av staten. Många araber i Malmö är alltså på väg att bli integrerade i ett samhälle i samhället snarare än i det svenska samhället. Även om detta äger rum på svenskt territorium så är det i allt väsentligt en kulturellt annorlunda sfär som håller på att etableras. Processen jag talar om här är inte generell i den meningen att den ser likadan ut för alla som kommer från ett arabiskt land. Vissa lär sig svenska och har kontakter i det svenska samhället. Väldigt många är dock fast i den här strukturen. En hel del barn som föds på svenskt territorium tillbringar så mycket tid i arabiska (eller i andra etniskt annorlunda) sammanhang att de inte lär sig svenska överhuvudtaget eller en mycket bristfällig sådan.

Miljön utgör också en arena för kristen och islamisk mission. När vi bodde i Rosengård (1995-98) hade jag kontakt med både kristna och muslimska aktörer vars huvudsakliga projekt var att arbeta för att invånarna skulle genomgå en religiös pånyttfödelse. De kristna försökte omvända muslimer till kristendom, medan islamisterna försökte få andra muslimer att förbättra sin religiösa praktik av islam. Om det finns några kristna missionärer kvar i området ska jag låta vara osagt. Den islamiska missionen pågår dock alltså. Detta är dock ett mycket komplicerat fenomen (som har pågått i mer än ett decennium) där flera olika individer och rörelser är inbegripna i en politisk-religiös strid om att etablera lokal hegemoni. Arbetet med att vinna anhängare sker med olika medel. Ideologisk påverkan i moskéer och friskolor – dörrknackning, flygblad, ekonomisk hjälp, dialog med myndigheter, debatt, idrottslig verksamhet, etcetera. Det finns stora likheter mellan den islamistiska verksamheten i Europa och den som pågått i Mellanöstern de senaste trettio åren.

I ett nationalstatligt perspektiv finns det tolkningar av den islamiska kunskapstraditionen som är mer eller mindre gynnsamma vad gäller deltagande i kulturella svenska sammanhang. Vissa aktörer är till exempel djupt konservativa i frågor som rör kvinnor och män och förespråkar en strikt segregation mellan könen. Svenska män framstår som tämligen bleka patriarker i jämförelse med manliga islamister. Ett annat problem är att för vissa av islamisterna utgör verksamheten en strategi som används för att skapa social ordning och hålla ihop en tillvaro som upplevs som kaotisk. För dessa ligger det nära till hands att påverka muslimska barn negativt när det gäller deras syn på det svenska sam-

hället. Barnen, som är födda och uppväxta här, riskerar att få en negativ självuppfattning som kan försvåra deras liv i Sverige. Särskilt komplicerat är detta för flickor; ett stort antal muslimska flickor som har växt upp på Rosengård har aldrig besökt andra delar av Malmö. Enligt Invandrarverket och den grupp forskare som producerar verkets perspektiv är det moraliskt tvivelaktigt att betrakta "muslimska män" som mer patriarkala än infödda svenska män. Det är en märklig syn. Mot detta kan man påstå att det är eurocentriskt (eller fördomsfullt) att inte ta kulturella och religiösa skillnader och en del av dessa skillnaders konsekvenser på fullt allvar.

Enklaviserings utgör alltså en social process som kastar nytt ljus på integrationens möjligheter och problem. För muslimska män i Malmö finns det till exempel möjlighet att göra en sorts alternativ karriär där de är både inkluderade och exkluderade i olika ekonomiska och sociala sfärer. En av mina informanter, en arabisk man från Mellanöstern, akademiker, är exempelvis integrerad i den lokala religiösa politiken och i den lokala partipolitiken i Malmö. Han är en av de islamister som anlitas av moskéerna när det är fredagsbön, debatt eller diskussion. Han anlitas också som konsult av muslimer i frågor som rör sharias familjelagstiftning. Han ingår i ett lokalt

bild: Per Olof Larsson

ekonomiskt nätverk där en grupp entreprenörer varje månad sätter in pengar som fördelas enligt islamiska principer till muslimska affärsmän som behöver kapital för att investera i någon verksamhet. Min informant har själv ägt och drivit livsmedelsbutiker och mediaföretag. Dessutom är han verksam på europeisk och global nivå i olika organisationer med att deltaga i och

själv organisera konferenser där islam utgör fokus. Det är alltså en man med ett relativt stort inflytande i både ekonomiska, politiska och religiösa frågor. Den enda sfär han är utesluten från är den svenska arbetsmarknaden. Sedan han flyttade till Sverige för tjugo år sedan har han aldrig lyckats erhålla en anställning som matchar hans utbildning.¹³

Den här mannen har, trots avsaknaden av lönearbete, ett betydligt större inflytande än den grupp infödda svenskar vi träffade i Rosengård. Det var en grupp på ett tjugotal kvinnor och män som levde i en tät gemenskap på samma gård som vi. Gruppen utgjorde en blandning av arbetar eller underklass och de flesta av dem var födda och uppväxta i området. I det lokala sammanhanget utgjorde gruppen en etnisk minoritet bland flera andra minoriteter. Ingen av dessa svenskar ingick emellertid i något organiserat politiskt eller kommersiellt samarbete. Deras inflytande i samhället var begränsat till de allmänna valen var fjärde år. De gav ofta uttryck för ett djupt förakt för socialdemokratiska politiker och ansåg att de, som tillhörande arbetarklassen, saknade politisk representation. De gav även uttryck för bekymmer i fråga om barnens uppväxt i Rosengård. Flera av de svenska föräldrarna hade noterat att deras barn lärde sig en bristfällig svenska i områdets mångkulturella skolor. Dessutom upplevde de stora problem på föräldramöten, eftersom det var svårt att etablera relationer med föräldrar som talade andra språk. På gräsrotsnivå, i vardagslivet där människor ska leva i och med det mångkulturella samhället, är det sannolikt svårt att få gehör för att annorlunda kulturer är enbart berikande. Här är kulturell mångfald ett socialt problem som måste hanteras och lösas. Den här formen av klassproblem är sannolikt typiska för det mångkulturella samhället. Även om det är eliten som starkast förespråkar pluralism kan den alltid undgå att konfrontera de vardagliga svårigheter som uppstår i områden som präglas av etnisk mångfald.¹⁴

POLITISK LÖSNING?

Standardargumentet i debatten om integration är att den svenska integrationspolitiken har misslyckats. Det har upprepats i närmare trettio års tid. Högern menar att det är arbetslinjen som ska råda och vill ha hårdare tag. Vänstern, med staten i spetsen, har reducerat hela frågan om integration till strukturell rasism. Kan man bara resocialisera den svenska majoritetsbefolkningen så blir invandrare förr eller senare delaktiga i det svenska samhället.

Problemet med debatten och förståelsen av vad integration är håller sig inom ramen för ett hegemoniskt perspektiv som är formulerat av den politiska elit som i många år administrerat det nationella rummet. Centralt i detta perspektiv är att integration är en process som äger rum i riktning mot Sverige. Antagandet är att invandrade personer som kommer hit bryter helt med det gamla och bosätter sig här permanent. I samband med detta förväntas de bli helt och hållet delaktiga i en svensk offentlighet med allt vad detta innebär av arbete och politik. Den här

uppfattningen måste ifrågasättas. Särskilt idag, när globaliseringen av människor och kapital har skapat nya förutsättningar där integration kan handla om delaktighet i olika typer av ekonomiska, sociala och politiska projekt. Vissa av dessa är nationella, andra transnationella.

Vad vi måste lära oss att acceptera är att integration är ett komplext fenomen där flera olika processer pågår samtidigt. Sannolikt måste vi lära oss att acceptera en förstärkt och kanske ökad grad av etnisk enklaviserings. På grund av den nya ekonomins instabilitet, förändringar och ständiga geografiska omflyttningar kommer framtida migranter (och andra) ha stora svårigheter att få tag i traditionella lönearbeten. Detta, i kombination med en stark tro på islam eller annan religion hos individer som ser en möjlighet att exploatera detta för egen vinning, kommer att producera krav på särlösningar för olika grupper. I samhällen präglade av mångfald träder det i regel fram olika ledare som försöker representera "gruppen" och därmed erhålla olika typer av ekonomiska, politiska eller sociala resurser i det större systemet. Här finns en risk att det etableras sociala strukturer i samhället som konkurrerar med majoritetssamhället om integration av nyanlända. Men naturligtvis kommer det också att finnas individer som lyckas bryta sig loss från "enklaven" och etablera sig inom ramen för det etablerade samhällets institutioner. Nationalstatens gränser har blivit så porösa att det är svårt att upprätthålla den typen av social ordning som låg till grund för konstruktionen av det vi kallar för välfärds-samhället. ■

NOTER

1. Therborn, Göran (1987): *The Ideology of Power and the Power of Ideology*. London: Verso.
2. Thompson, John B (1985): *Studies in the Theory of Ideology*. Berkeley: University of California Press.
3. Dahlstedt, Magnus och Lindberg, Ingemar, red (2002): *Det slutna folkhemmet, om etniska klyftor och blågul självbild*. Stockholm: Agora
4. de Benoist, Alain (1999): "What is racism" *Telos*, Winter 1999.
5. Alibhai-Brown, Yasmin (1998): "Proud to be British". I *New Statesman*, 26 juni 1998.
6. Sandström, Lasse (2004): *Rosengård i medieskugga, om medier som medel och hinder för integration*. Stockholm: Institutet för mediastudier.
7. Zizek, Slavoj (1999): *The Ticklish Subject: The Absent Centre of Political Ontology*. London: Verso.
8. Walker, Rachel (1989): *Marxism-Leninism as Discourse: The Politics of the Empty Signifier and the Double Bind*.
9. Sassen, Saskia (1994): *Cities in a World Economy*. Thousand Oaks: Pine Forge Press.
10. Gold, Steven (2005): "Etniskt företagande lyfter hela gruppen". I *Axess* Maj 2005.
11. Carlbom, Aje (2003): *The Imagined versus the Real Other*. Lund: Sociologiska inst.
12. Roald, Anne Sofie (2004): "Arab Satellite Broadcasting: the Immigrants extended Ear to the Homelands". I *Muslims in Europe* (Malik red.). Lif Verlag: Münste.
13. Carlbom, Aje (2005): *Rosengård, med Sverige som kuliss*. *Tidskriften Bofast* 2/2005.
14. Carlbom, Aje (2003): *The Imagined versus the Real Other*. Lund: Sociologiska inst.

PER NYSTRÖM

Gustav Vasa

Förespråkarna för den svenska nationaldagen har haft svårt att bestämma sig för vad det är för historiskt bemärkt händelse som ska motivera helgdagen den 6:e juni. Är det tillkomsten av 1809 års konstitution då kungamakten lämnade över makten till riksdagen? Eller är det Gustav Vasas kröning vid 1523 års riksdag som ska symbolisera nationen Sveriges tillblivelse? – Landet givet till folket av konungen.

Den svenska nationella historieskrivningen är en del av den borgerliga ideologin. Den tjänar bland annat till att skyla över klassmotsättningar som finns i vårt samhälle. Där faller nationaldagen in. Historiskrivningen är ständigt föremål för kamp mellan olika samhällsintressen.

Följande text av Per Nyströms skrevs ursprungligen för ett programblad på Stadsteatern i Göteborg 1975 vid uppsättningen av Strindbergs pjäs *Gustav Vasa*. När Nyström med breda penseldrag målar den internationella politiska situation som Gustav Vasa verkade i, reflekteras historiens ljus mot olika tidsplan och epoker – mot det tidiga femtonhundratalets handelskrig, mot den expansiva kolonialepoken som präglade pjäsförfattaren Strindberg och mot Nyströms sjuttital, med segerrik befrielsekamp i Indokina. Vi tror att återpubliceringen av texten i juni 2005 kastar ljuset vidare på vår tid och är ett hugg mot den storsulna asverigenationalismens historieskrivning som omgärdar nationaldagen.

Strindberg skrev Gustav Vasa 1899 under intryck av boernas frihetskamp. Boernas kamp mot det engelska imperiet avslöjade definitivt att imperialismen var utsugning och brutalitet. Att det gällde pengar, profiler och inget annat.

Imperialismens säregna kombination av affärer och politik, gudlighet och våld kom att bli det mönster på vilket Strindberg tecknade sitt drama.

För den bortskämda europeiska överklassen i Strindbergs samtid hade imperialismen varit det stora äventyret, Stanleys och Livingstones upptäckter, missionärernas offer och kolonialtjänstemännens patetiska ensamhet, besjungen av Kipling i böljande rytmer.

Nu var den slöjan borttryckt. Det blev känt att engelska och tyska finansintressen stötte hårt samman vid gruvorna i Transvaal. Tyska bankirmagnater satte pengar i händerna på boerna. De tyska politikerna med kejsaren i spetsen stödde boernas sak med en våldsamt propagandastyckad boerna – egentligen ganska hårdhudade holländska invandrare i Sydafrika – gjordes till ett frihet-

sälskande ädelt bondefolk.

I denna propaganda blev boernas ledare Paul Krüger en guds underman, en gammaltestamentlig patriark, hård som flinta, styvsint, förlitande på sig själv och på sin Gud, övertygad om att boerna var guds egendomsfolk.

Ännu slogs frihetsrörelserna obönhörligen ned av imperialisterna. Så även boerna, när England och Tyskland gjorde upp sinsemellan över deras huvuden.

Gustav Vasa är därför ett pessimistiskt och bloddrypande drama – ty ingen dager synes än. Det kalkylerande våldet och penningens makt formar obönhörligt människornas öden i dramat. Gustav Vasa får Paul Krügers gestalt. Lybeckaren Herman Israel blir en av imperialismens bankirer och vapenhandlare. Det hela blir en mardröm, där individuell botgöring slår slint mot händelsernas obevekliga gång.

Först vi – i vår tid – får uppleva att dagern kommer och att tiden ljusnar. Det är inte vår förtjänst. Förtjänsten tillkommer Kinas, Kambodjas och Vietnams folk som segrat över den amerikanska imperialismen.

Strindberg tvinnar in döden, lidandet och de mänskliga konflikterna i kraftspelet mellan dunkla ekonomiska och politiska intressen i 1500 talets historia. Som alltid – och så är det ännu i dag – ligger spelet på två plan: de initierades och offrens. För offren – det enkla folket – som inte kände mönstret i det väldiga kraftspelet utan bara förnam de destruktiva verkningarna såg det ut som om själva det goda mänskliga livet hade blivit otrött och grymt. ”Så är det häri världen! Bara försåt och osäkerhet”, säger den fattige bokhållaren till skökan

Agda i skådespelet.

Miljontals människor i vår tid har upplevt det samma. Krig och elände har svept fram över dittills trygga byar och fredliga familjer – oförklarliga förändringar av tillvaron för dem som inte haft möjlighet att se kraftspelet bakom ödets slag.

Vad var det nu som hände här i Norden på Gustav Vasas tid? Var det bara fråga om kontroverser mellan kungen och dalkarlarna? Bundsförvanter ena stunden och fiender nästa? I grunden ett moraliskt problem?

Låt oss se de stora dragen.

Det pågick en bitter kamp på liv och död över herraväldet över handeln här i Norden. Gustav Vasa och dalkarlarna var bara brickor i detta kraftspel, men svårhanterliga brickor.

Handeln på Norden hade i århundraden behärskats av några köpmannafamiljer i Lybeck. De blev bländande rika och finansiellt mäktiga genom att exportera det fattiga Nordens koppar, järn, smör och skinn till Västeuropa.

Men vid denna tiden började Västeuropas köpmän själva uppträda i Östersjöområdet och deras konkurrens blev fruktansvärd för lybeckarna. De hade en enorm finansiell styrka, rika genom att exploatera ett stort proletariat av klädesvävare. Här borta i Flandern och Holland låg Europas största städer, här var kejsaren – Karl V – född och fostrad. Han var tidens supermakt, i förbund med påven och i hans rike gick solen aldrig ned – men Hollands städer var juvelerna i hans krona.

Hela Norden drogs in i denna ekonomiska kraftmätning – som på 1600 talet skulle sluta med holländernas totala triumf över lybeckarna.

Det gick som alltid: Norden blev splittrat. En del höll på sina gamla affärsförbindelser i Lybeck. Så gjorde bergsmännen i Dalarna, där några få familjer blivit rika på leveranserna till Lybeck. Rikast av alla var Måns Nilsson i Aspeboda, Dalarnas okrönte hövding. Andra såg i holländernas uppträdande i Östersjön en chans att befria sig från lybeckarnas handelsmonopol.

Till dessa hörde danske kungen Kristian II, svåger till kejsaren. Han tog holländska rådgivare, fick stöd i de danska städerna i sin anti-lybska politik och ville ena hela Norden i en union, som skulle kunna uppträda med kraft mot Lybeck. Han lyckades knäcka svenskarnas motstånd mot denna idé, avrätta de Lybeckvänliga svenska herrarna och köpmännen i Stockholms blodbad och därmed ena Norden.

Detta är bakgrunden. Det stora mönstret. Här agerade krafter som låg skyhögt över nordbornas sociala horisont. Köpmanshusen i väst och i Lybeck, kejsare och furstar i bländande lyx och makt kämpade om den ekonomiska hegemonien

i Norden.

För Lybeck var det livsviktigt att krossa den nordiska unionen, som favoriserade holländarna.

Det är här Gustav Vasa kommer in i bilden.

Lybeckarna arbetade som USA och CIA gör i dag: man ordnade blockader, uppror och kupper mot regimer som stod dem i vägen. De lyckades få tag i en emigrant, som rymt från ett av unionens fångelser, adelsmannen Gustav Vasa, smuggla in honom i Sverige, sätta honom i kontakt med sina affärsvänner bergsmännen i Dalarna, förse honom med ammunition och vapen, och han lyckades genomföra ett uppror, som bröt sönder unionen. Även i Danmark fick de i gång ett uppror och den hollandsvänliga och borgarevänliga Kristian II fördrevs av den danska adeln.

Lybeckarna hade lyckats. Men Gustav Vasa fick betala. Han nödgades ge lybeckarna ensamrätt till all handel på Sverige, holländarna utstängdes och svenska skeppare och köpmän förbjöds fara västerut med sina varor. Vartenda kolvöre Gustav Vasa fått av lybeckarna till vapen och utrustning måste han därtill förbinda sig att betala tillbaka.

Det är i denna situation som Strindbergs pjäs börjar.

Kungen tvangs ta kyrkornas silver och klockor för att kunna betala skulden till Lybeck. Indrivare av fordringarna var Herman Israel. Men en del av de skatter som Gustav Vasa fick in använde han till hemliga rustningar – mot Ly-

beck. Även han upptäckte tämligen snart att han måste göra sig av med lybeckarnas handelsmonopol, som innebar en kolonial utsugning av Sverige.

Mot överenskommelsen med Lybeck släppte han in holländarna, som sålde billigare och köpte till bättre priser. Han lade om sin politik. ”då tog en ond ande vid Vasa och nu ville han beträda en ny väg”, låter Strindberg Herman Israel berätta för sin son.

Men nu bröt helvetet löst för Gustav Vasa. Nu satte lybeckarna in sin CIA politik mot honom. Han skulle bort till varje pris liksom Allende från Chile. Handelsblockader, mutor, mord, uppror – det är imperialisternas väg. Nu började alltså för Gustav Vasa förräderiernas, attentats och upprorens tid. Samma mönster som CIA använder.

Missnöje fanns det i landet. Gustav Vasa drev in skatter effektivare än vad man var van vid. Han hade kört ut biskoparna ur deras borgar och munkarna ur deras kloster. Han tog kyrkornas silver och klockor. Han favoriserade den nya läran – den lutherska – som satte fursten i stället för påven som kyrkans herre. I missnöjet över dessa krafttag såg lybeckarna sin chans.

Praktiskt taget var det ständiga uppror, alltid någonstades i landet 1525-1532. ”Peder Sunnävaders och mästern Knuts uppror”, ”Daljunkerns uppror”, ”Västgöta herrarnas uppror” och ”Klockupproret”. Och så attentatförsök, bland annat av Gorius Holst. Trådarna gick till Lybeck och dessas svenska affärsvänner, bland annat bergsmännen i Dalarna.

All den här oron ledde till att Gustav Vasa alltmer tydde sig till en väpnad statsmakt, ett system av fogdar, sekreterare och ständigt väpnade styrkor, till en fursteideologi ”av Guds nåde” allt importerat idégods från de protestantiska tyska furstestaterna. Till och med Gustav Vasas förtrogne, reformatorn Olaus Petri, opponerade sig offentligt mot denna utveckling och blev följaktligen dömd till döden – dock snart benådad – ty mot Guds utvalde furste fick ingen sätta sig upp i en brydsam tid.

Till slut gjorde också smålandsbönderna uppror, ”Dackefejden”, en provinsiell reaktion mot den aldrig mätta centralmakten, ett uppror som skakade Gustav Vasas ställning. Det är tydligt att Dacke var en av Lybecks agenter men han spelade även med andra kort, stimulerad av de svenska emigranterna, bland vilka befann sig

sonen till Måns Nilsson i Aspeboda.

Gustav Vasas regim befann sig i kris. Men han blev inte dödad som Allende eller fördriven som en gång Paul Kruger. Han bemästrade krisen som Castro, som Ho Chi Minh och de röda Khmererna. Men regimer i kris nödgas ofta bli hårda regimer och Gustav Vasas undgick inte detta öde.

Historien skall lära oss att se upp med kraftspelet i vår egen tid. Man söker skrämja oss med visioner om överbefolkning och världssvält, om miljöförstöring och energibrist liksom man förr skrämde med domen på Yttersta Dagen. Detta för att vi skall glömma att den aktuella faran är imperialisternas rustningar och cyniska pokerspel om folkens öde.

Texten är hämtad ur
Per Nyström
I folkets tjänst
Ordfront förlag, 1983

Per Nyström (1905-1993) var historiker, journalist och socialdemokratisk politiker. Bland hans många verk kan nämnas avhandlingen *Stadsindustrins arbetare före 1800-talet* och antologierna *Folkets tjänst* och *Historia och biografi* vilka ger en god inblick i hans författarskap.

Stöd röda rummet

Postgiro 13 04 07 - 0

BÖCKER: FAMILJEPOLITIK OCH DEMOKRATINS RENÄSSANS

Bokavdelningens recensenter rör sig denna gång i såväl den stora som den lilla världen. Lars Henriksson läser om hur vi ska återta demokratin efter tjugo år av nyliberala marknadshärjningar. Göran Dahlman närmar sig ett försök att – med ett till viss del nytt perspektiv – blåsa liv i den gamla frågan om vårdnadsbidrag. Peter Belfrage anmäler en nyskriven marxistisk ordbok med personlig stil.

En ny medborgar-rättsstrid

100 år efter rösträttsstriderna genomgår demokratin en kris när globaliseringen tycks göra nationella regeringar överspelade. Går det att möta detta genom att skapa en ny form av demokrati som är djupare än valurnan?

Det är frågan som tonar fram i Agoras årsbok 2004 *Den tömda demokratin och vägarna tillbaka till makten*.

En viktig iakttagelse i boken är att det, trots allt tal om globalisering och marknadskrafter, faktiskt har varit medvetna politiska beslut på nationell nivå som format världen av idag. Walter Korpi påpekar till exempel att på samma sätt som den fulla sysselsättningen blev en gemensam politik efter andra världskriget, så vändes kursen till inflationsbekämpning (minns ni (s)-parollen ”Hata inflationen?”) på 80-talet med ökad arbetslöshet som följd.

Den tömda demokratin och vägarna tillbaka till makten. Agoras årsbok 2004 red. Adrienne Sörbom Agora 2004

Man kan ha många synpunkter på varför den ekonomiska politiken och utvecklingen i de flesta kapitalistiska stater blev som den blev under ett par årtionden efter andra världskriget men budskapet är ändå hoppfullt i en tid där ekonomin framställs som en naturlag, oberoende av mänskliga ingripanden: det är möjligt att påverka världen genom politik.

Frågan är hur?

Den politiska trenden har dock länge varit att ersätta politik med marknadsrelationer, tydligast formulerat i Thatchers ord att det inte finns något sådant som ett samhälle, bara individer. Marknadsstyrning av offentliga tjänster bygger på just den tanken att det inte finns något samhälle, att alla våra önsningar är jämförbara med individuell konsumtion. Men även om det inte berör mig huruvida min granne väljer att

köpa gurka eller tomater, kan man inte behandla skolval eller sjukvård på samma sätt. Vi är alla beroende av att utbildningen fungerar, oavsett om vi har barn i skolåldern eller ej. Om inte annat för att de flesta av oss nog heller vill bli behandlade av läkare som har en vetenskaplig utbildning än en som läser besvärjelser över oss. Det finns, vad än Thatcher lärde ut, något sådant som ett samhälle med ömsesidiga beroenden.

Nyliberalismens tyngsta argument är alltsedan Thatcher: ”There Is No Alternative”. Bristen på alternativ har också varit den globala rättviserörelsens akilleshäla. För inte tror väl egentligen marxister att framgångsvägen är att organisera massrörelser till försvar för den borgerliga statens institutioner? En stat som med sin toppstyrning, ämbetsmannavälde och våldsmonopol är skapad, och under århundraden finslipad, för att bibehålla det borgerliga klassherraväldet.

Den brittiska debattören Hilary Wainwright försöker i boken lyfta diskussionen från marknad/stat-nivån genom att lägga till en tredje axel och ställer den viktiga frågan: vilken stat och genom vilka institutioner? Wainwright tror inte på en återgång till den gamla ämbetsmannastaten utan menar att lösningen finns bland alla oss som berörs.

Hon citerar 1700-tals liberalen Tom Paine: *”Det kan för en allmän överblick se ut som om revolutioner skapar snille och talang; men de kan blott kalla fram dem. Det finnes bland människorna en stor massa av förnuft och som om intet väcker den till handling utan att vakna går med dem i graven. Eftersom det gagnar samhället att all dess förmåga blir tagen till bruk borde en styrelse så uppbyggas att den genom lugn och regelbunden verksamhet kan framlocka all den inneboende förmåga som aldrig underlåter att träda i dagen vid revolutioner.”* En bättre programförklaring för hur man skall tackla det problem boken behandlar – hur demokratin urholkats och vilka vägar som är möjliga för att återta den – är svår att tänka sig.

Det handlar då inte bara om att förstärka rösträtten eller att ge politikerna ett större inflytande utan mer om att det vi röstar på också skall förverkligas. Utmaning skulle då vara att skapa ett sätt att fatta beslut och att genomföra dem, som tar tillvara på förmågan hos såväl de

anställda som medborgarna i stort. Kanske står vi inför en ny medborgarrättsstrid, där det inte bara handlar om rösträtten utan mer om hur vår vilja skall förverkligas.

En väg kan vara den ”deltagande demokrati” som prövas i bland annat brasilianska Porto Alegre och indiska Kerala, där folk dragits in i beslutsfattande och verkställande på ett sätt som pekar i riktning mot en annan, mer demokratisk stat.

En annan skildras i Naomi Kleins film ”The Take”. Pressad av frågor om alternativet till den kritiserade nyliberalismen åker hon till Argentina och skildrar den rörelse av fabriksokkupationer som utlöstes av den djupa krisen 2003. Hur anställda inte nöjer sig med att protestera mot nedlagda fabriker utan ockuperar dem, tar upp produktionen och bygger länkar till andra arbetardrivna företag.

Ett av de företag som skildras och som ännu håller igång är keramikföretaget Zanon. På arbetarkooperativets hemsida läser jag: ”Om arbetarna kan sköta en fabrik kan de sköta hela landet”. Paine bör le i sin himmel om han är uppkopplad.

Lars Henriksson

Tid för vårdnadsbidrag?

Den gamle miljöaktivisten Per Kågeson har gett sig in på familjepolitikens område med debattboken *Tid för barn?* med underrubriken: *En analys av samhällets omsorg om de yngsta*.

Det är ett mycket ambitiöst projekt. Bland annat finns över tvåhundra referenser till statliga utredningar och forskning inom området. Boken tar alltså ett brett grepp över områden som barnomsorg, stress, fysisk hälsa hos småbarn och kvinnor, nativitet, jämställdhet, klassperspektiv och socialförsäkringssystemet.

Men när det kommer till Kågesons egna slut-

satser snävar det hela in högst avsevärt, och det känns inte som att bokens titel har full täckning. Till att börja med koncentrerar sig Kågeson helt och hållet på förvärvsarbete och förskola som de faktorer som inkräktar på föräldrarnas tid för sina barn. Ingenting sägs om varför föräldrar använder så lite av sin fritid till att umgås med sina barn. Dessutom koncentrerar han sig nästan helt på åldersgruppen ett till tre år. Hans slutsats att ett snålt tilltaget¹ vårdnadsbidrag för föräldrar till barn i dessa åldrar skulle kunna få någon avgörande positiv inverkan för barnen känns inte alls övertygande.

Trots att Kågeson är medveten om de senaste femton årens gigantiska nedskärningar av resurserna till förskolan utgår han ifrån att det är politiskt "realistiskt" att återställa dessa resurser. I och med den utgångspunkten faller småbarnsavdelningar av god kvalitet bort som alternativ.

Dessutom överdriver han enligt min mening kraftigt de problem som han menar existerar med alltför många infektioner och problem med inskolningen av småbarn i förskolan. Därmed inte sagt att enstaka barn är i behov av ett alternativ i form av förälder eller kommunal dagmamma. Han pekar även på behovet av (de numera sällsynta) öppna förskolorna, där småbarn kan leka – tillsammans med föräldrar och någon personal – även om de av något skäl inte har dagisplats.

En av hans teser är också att samhället inte ska satsa på "arbetslinjen" i familjepolitiken, så som han menar att den politiska majoriteten har gjort alltsedan sjuttioalet. (Bland annat är maxtaxan ett led i denna politik – den uttalade avsikten var att småbarnsföräldrarna skulle förlänga sin arbetstid och därmed generera mer skatteintäkter.) Mer tid för barnen och mindre förvärvsarbete är bättre. Dessutom vill han betona jämställdhetsaspekten: Vårdnadsbidraget får inte bli en kvinnofälla, en stor del av tiden bör reserveras för papporna och bidraget ska vara pensionsgrundande. Samtidigt ger Kågeson belägg för att tanken bakom de nuvaran-

men jag har svårt att förstå detta. Jag kan snarare se att det skulle bli ett välkommet bidrag till en svart dagmamma för familjer som har råd att leva på en lön.

Boken är välskriven och innehåller – trots mina kritiska synpunkter – mängder av intressanta fakta för den som vill engagera sig i de familjepolitiska frågorna.

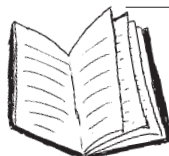
Göran Dahlman

1. Boken anger att nuvarande statsanslag skulle medge 10400 kr/månad i beskattat bidrag för alla ettåringar som stannar hemma, men efter korrigering för en för låg prognos för antalet födda barn medger författaren att 9300 kr är mer sannolikt.

I marxismens snårskog

När Stefan Arvidsson i *Den lilla marxisten – en sorts ordbok* redogjort för begreppet fetischism i dess marxistiska betydelse – när en vara tillskrivs egenskaper som egentligen endast tillkommer människor... – så avslutar han: "På mitt jobb finns denna inskrift på kaffeautomaten: *Jag är en maskin som vill serva Er. Om jag går sönder, sparka inte på mig utan ring min vårdare. Ha en bra dag! JEDE läskomat*" Och man bara hoppas att den ska gå sönder... riktigt snart. För då djävlar ska den få känna på hur det känns att kunna känna."

En och annan insprängd lustighet av det här slaget gör bläddrandet i denna lathund till marxistiskt tänkande lättsamt.

Stefan Arvidsson
Den lilla marxisten – en sorts ordbok
Brutus Östlings bokförlag
Symposion, 2005

Arvidsson bryr sig inte heller, som i en traditionell uppslagsbok, om att hålla ett neutralt tonfall: "Liberaler är snälla men dumma. De står maktlösa inför sådant de ogillar eftersom alla försök att förstå de strukturer som framkallar detta svär mot den heliga individualismen."

Upplägget, med rikligt med korsreferenser mellan de ca 150 uppslagsorden, gör att man genom att läsa bläddrande, hit och dit faktisk får en någorlunda tydlig bild av hur marxismens olika fält, och skilda tankeriktningar inom dessa, hänger samman. En hel del nyansering och komplexitet går naturligtvis förlorad som en

Per Kågeson
Tid för barn? – En analys av samhällets omsorg om de yngsta
(SNS förlag, 2005)

de pappamånaderna i hög grad schabblas bort genom att de tas ut under julen eller under mammas semester.

Men det mest närliggande alternativet med förkortad arbetstid för alla diskuteras inte alls.

Kågeson hävdar också att ett vårdnadsbidrag mest skulle gynna de lågavlönade kvinnorna,

röda rummet

är socialistiska partiets kvartalstidskrift (tidskriften hette 1969–1996 fjärde internationalen).

Utkommer med fyra nummer per år. Nummer 27 sedan starten 1997 (nummer 138 sedan 1969).

För innehållet i artiklarna ansvarar respektive författare.

I redaktionen för detta nummer: Peter Belfrage, Daniel Brandell, Anders Karlsson, Per-Olof Larsson, Björn Rönnblad och Ingemar Sandström

Ansvarig utgivare: Björn Rönnblad

Omslagsbild: Rolf Bergkvist

Grafisk form: Joakim Svensson

Teckningar: Ee Ping Yeoh

Post till redaktionen: Box 7043, 402 31 Göteborg

E-post: rodarummet@hotmail.com

Prenumeration: 80 kronor för fyra nummer

Postgiro: röda rummet 13 04 07-0

Hemsida: <http://www.rodarummet.org>

Tryck: Tabloidtryck i Norden 2005

Gjord på Tidskriftsverkstaden, Göteborg.

ISSN: 1403-3844

SONJA ÅKESSON
Äktenskapsfrågan

I

Vara Vit Mans slav.

Vit Man vara snäll ibland, javisst
dammsuga golven och spela kort
med barnen i Helgen.

Vit man vara på för Jävligt humör
och svära fula ord
många dagar.

Vit Man inte tåla slarv.

Vit Man inte tåla stekad Mat.

Vit Man inte tåla Dum mening.

Vit Man får stora Anfall
snubbla barnens pjäxor.

Vara Vit Mans slav.

Föda. Annan Mans barn.

Föda Vit Mans barn.

Vit man taga hand

Bekosta alla barnen.

Aldrig bliva fri Stora Skuld
till Vit man.

Vit Man tjäna Lön på sina Arbete.

Vit Man köpa Saker.

Vit Man köpa hustru.

Hustru diska sås.

Hustru koka lort.

Hustru sköta grums.

Vara Vit Mans slav.

Vit Man tänka många Tankar bliva tokig?

Vara Vit Mans slav.

Vit Man supa full slå sönder Saker?

Vara Vit Mans slav.

Vit Man tröttna gammalt bröst gammal mage

Vit Man tröttna gammal hustru

ber fara åt Helvetet?

Vit Man tröttna Annan Mans barn?

Vara Vit Mans, slav.

Komma krypa knäna

tigga

vara Vit Mans slav.

II

Den som finge sticka från gumgnäll och köld
och segla till Hula-Hula!

Men nä: man är för hämmad!

Man går här och fantiserar och påtar

och drar sina strån

till stacken.

Det är det att man fått en gammeldags uppfostran.

Det är det att man inte kan fatta

att grabben dragit en över huvet

och inte längre vill snacka me'n.

Att jäntan är för stor för både pussar och smäll.

Om man tronade där, omsvärmad,
under palmkronesuset!

Utan plastöverdrag och fryssock och bonmaskiner
och staten som ska ha sitt.

Och tanten som ska ha sitt

hon som väl tog en för, att bli försörjd.

Som gruvar och ruvar och snorar

och vänder nosen mot väggen.

Hon som väl inte har nånting emot, egentligen...

Så länge man drar till stacken.

Ur *Husfrid*, Raben&Sjögren 1963